

İNSAN HAKLARI DERNEĞİ

COVID-19 PANDEMİSİ SÜRECİNDE EKONOMİK VE SOSYAL HAKLAR RAPORU

ARALIK 2020

1986

Bu rapor
İnsan Hakları Derneği Ekonomik ve Sosyal Haklar Komisyonu
ve
Dr. Nail DERTLİ
tarafından hazırlanmıştır.

İçindekiler

SUNUŞ	3
ÖZET	6
1. İNSAN HAKLARI DERNEĞİ'NE YAPILAN BAŞVURULAR	8
2. PANDEMİ DÖNEMİNDE İŞ VE GELİR KAYIPLARI	12
3. PANDEMİYE KARŞI KORUMA KALKANI: SINIRLI MİKTARDA GELİR DESTEĞİ VE BOLCA KREDİ	16
4. PANDEMİ SÜRECİNDE GELİR KAYIPLARININ KARŞILANMASINA YÖNELİK UY- GULAMALAR	21
5. TÜRKİYE'NİN ULUSAL VE ULUSLARARASI YÜKÜMLÜLÜKLERİ	35
6. EKONOMİK VE KÜLTÜREL HAKLAR SÖZLEŞMESİ	38
7. ÖNERİLER	39

SUNUŞ

BM ve Avrupa Konseyi'nin insan hakları ve demokrasiye dayalı bir sistem üzerinden inşa edilmesine karşın aradan geçen 72 yıllık zaman içerisinde insan haklarında aşınmanın gerçekleştiği ve insan hakları prensiplerini araçsallaştırmaya yönelik politika ve uygulamalarda artış olduğu, devam eden ekonomik krizler, silahlı çatışma ve savaş ortamlarının insan haklarını tehdit ettiği bir dönemi yaşıyoruz. Küresel pandeminin daha da derinleştiği bu kriz hali, maalesef ciddi bir ekonomik kriz içerisinde bulunan Türkiye'de de tüm yoğunluğu ve ağırlığı ile yaşanmaktadır. Siyasal iktidarın bir yönetim tekniği olarak başvurduğu belirsizlik yaratma gücü, siyasal iktidara pandemi koşullarını bir fırsata çevirme imkânı vermektedir. Pandeminin olağanüstü niteliği ile erkini daha da merkezileştirip toplum üzerindeki baskı ve kontrolünü arttırmaktadır. Pandemiyle mücadeleyi bir önleme ve koruma eylemi olarak değil de bir güvenlik sorunu olarak ele alan siyasal iktidar, böylesi durumlarda hep yaptığı üzere öncelikle insan haklarını askıya almaya yönelmiştir. Sonuç ise başta bilgi edinme hakkı, yaşam hakkı, sağlığa erişim hakkı, çalışma hakkı, eğitim hakkı, ifade özgürlüğü, toplanma ve örgütlenme özgürlüğü olmak üzere tüm temel hak ve özgürlüklerin sistematik olarak ihlal edilmesi olmaktadır.

Yıllardır uygulanan borçlanmaya dayalı neoliberal ekonomi politikalarının sebep olduğu yoksullaşma, güvencesizleşme ve örgütsüzleşme, çatışma ve savaş uygulamaları ile daha da derinleşmiş ve süreklilik kazanmıştır. Covid-19 pandemisi ile birlikte bu tablo daha vahim bir görünüm kazanmıştır. Bugün ülkede hem biyolojik hem de sosyal yaşamını sürdürülebilmesi için pandemi koşullarında çalışmak zorunda olan milyonlarca kişi bulunmaktadır. Evlerde kalma şansına sahip olmayan, şantiyelerde, fabrikalarda, ev işlerinde, marketlerde veya kendi küçük işyerlerinde yeterli önlemlerin alınmadığı koşullarda çalışmak zorunda kalan/bırakılan bu kişilerin maruz kaldığı hak ihlalleri büyük bir çeşitlilik göstermektedir.

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin kabul edilmesinin 72. yılı olan 2020 yılında tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 pandemisinin yol açtığı siyasal, sosyal, ekonomik temelli küresel kriz, uzun yıllardır insan hak ve özgürlükleri alanında faaliyette bulunan İnsan Hakları Derneği'ne de çalışma hakkı, yoksulluk ve işsizlik temelli yoğun bir başvuru yapılmasına neden olmuştur. Bu raporda İHD'ye yapılan bu başvurulardan hareketle, pandemi sürecinin işsizlik, yoksulluk ve çalışma hakkı gibi ekonomik ve sosyal haklara etkilerinin genel bir değerlendirilmesi yapılmış ve mevcut olumsuz durumun ortadan kaldırılması için derneğimizin önerileri insan hakları perspektifinden sunulmuştur.

- İnsan Hakları Derneği olarak kuruluşundan itibaren haklar arasında bir ayırım gözetmedik. Hak kavramının öznesi birey ya da gruplardır. İHD'nin haklar arasında öncelik belirleme gibi bir düşüncesi olmamıştır. Hak mağduru birey veya grubun mağduriyeti nedeniyle İHD'ye başvurusu temel alınmıştır. Kim hangi konuda bir mağduriyet yaşamışsa o konuda İHD'ye başvuru yapmıştır. Dolayısıyla İHD'nin hak alanlarıyla ilgili çalışmasını belirleyen; mağdur başvuruları, ihlallerin yoğunlaştığı alan ile ülkedeki hukuki, siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel alandaki yasal, anayasal düzeydeki hak ihlalleri olmuştur. Kısacası sistemin yarattığı mağduriyetler, insan hakları ihlalleri İHD'nin raporlarının hazırlanmasında belirleyici olmuştur.
- Derneğimize yapılan ihlal başvurularında dönemsel olarak farklılıklar olmaktadır. Bazı dönemlerde yaşam hakkı ihlalleri, bazı dönemlerde işkence ve kötü muamele, toplantı ve gösteri hakkının kullanılmasının engellenmesi, kadınlara yönelik şiddet, keyfi gözaltı gibi ihlallerden birisi diğerlerine göre artış veya azalış seyri izleyebilmektedir. Bu durum ülkenin içinde bulunduğu duruma bağlı olmakla birlikte, temel insan hakları sorunlarının çözüme kavuşturulmaması nedeniyle birçok alandaki ihlal de sistematik hale gelmiş bulunmaktadır.
- İHD 1994 yılından itibaren düzenli yıllık insan hakları raporları çıkarmaktadır. Şubelerimize ve genel merkezimize yapılan başvurular ile ulusal ve yerel basına yansıyan ihlallerin verilerinin toplanmasıyla raporlarımız oluşturulmaktadır.
- Raporlarımızda uzun yıllardır ekonomik ve sosyal hak ihlalleri başlığı altında veriler de yer almaktadır. Ancak bu alandaki ihlallerin büyük çoğunluğu derneğimize başvuru yapmadığı gibi ulusal ve yerel basına da çok az bir kısmı yansımaktadır. Son yıllarda İSİG Meclisinin yayımladığı veriler ile resmi verilerin daha fazla veriye ulaşılmasını sağlamaktadır.
- Ekonomik krizler döneminde olduğu gibi 2020 yılının Ocak-Ekim ayları arasında derneğin internet sitesi aracılığıyla ekonomik ve sosyal haklar alanında ihlal başvurularında geçmiş yıllardaki başvurulara oranla çok büyük bir artış olmuştur. Raporumuzda da belirttiğimiz pandeminin ilk üç ayı olan Mart, Nisan ve Mayıs'ta bu başvurular doruk noktasına çıkmıştır. Haziran ayı itibarıyla "normale" dönüşle birlikte azalsa da Eylül ayında kısıtlamaların başlamasıyla yeniden artış trendi görülmektedir.
- Raporda da görüldüğü gibi pandemiyle birlikte yoksulluk, işsizlik ve gelir kaybında büyük bir artış vardır. İnsanların bir kısmı temel geçim gereksinmelerini

karşılayamaz hale gelmiştir. İşsizlik dönemsel olarak on milyona kadar ulaşmıştır. Ancak çeşitli kısıtlılıklar, fiili ve yasal engeller nedeniyle işsizlerin büyük bir kısmı desteklerden/maddi yardımlardan yararlanamamıştır.

- Yoksul ailelere ödenen desteklerin hesaplandığında aylık 135 TL gibi çok düşük bir rakam olduğu görülmektedir. Pandemi döneminde insanlar yardım talebinde bulunduğu Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanı “ başvurulara gerek yok, biz kime yardım edeceğimizi biliyoruz” diyerek yardım yapılacak insan kitlelerini sınırlandırma yoluna gitmiştir. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı kayıtlarında olan yaklaşık 2 milyon yoksul kişinin bulunduğu ve bakanlığın ağırlıklı olarak seçim dönemleri olmak üzere bu 2 milyon kişiye yardım ettiği bilinmektedir. Pandemi döneminde de yine bakanlığın verilerine bakıldığında bu ortalama 2 milyon kişiye üç kez 1000 lira yardım yapıldığı görülmektedir. Fakat bakanlığın dikkate almadığı bir şey vardı ve o da bu süre içerisinde yaklaşık **on milyon insanın işsiz kalması** ve temel gereksinmelerini karşılayamamasıydı. Buna yönelik hükümetin hiçbir planının olmadığı, sadece belli koşulları yerine getirenlere kamu bankalarında düşük faizle kredi çekme hakkı tanındığı görülmektedir. Bu krediye bile ulaşamayan milyonlarca insan olduğu görülmektedir.
- Devlet pandemi döneminde işsizlere ve yoksullara yönelik bir iyileştirme politikası izlemeyip küçük esnafın ve ücretlilerin ödediği vergilerde herhangi bir indirim yapmazken, pandemiye fırsat görerek yasal düzenlemelerle işverenlerin ve büyük şirketlerin milyonlarca lira borcu affedilmiş, bir kısmının da faizleri silinmiştir. Ayrıca, şirketlerin ödediği kurumlar vergisinde de indirime gidilmiştir.
- 11.11.2020 Tarihinde TBMM’de kabul edilen 7256 Sayılı torba kanunu ile vergi ve her türlü devlet alacaklarına faizleri büyük oranda affedilip, kurumlar vergisi oranı düşürülürken, asgari ücret ve tüm ücretli çalışanların vergi dilimleri aynı kalmıştır. Ayrıca bu kanun ile kısa çalışma ödeneği ve ücretsiz izin uygulamaları konusunda bir değişiklik yapılmamıştır. Böylece milyonlarca insan ücretsiz izin uygulaması ile günlük 39, aylık 1170 TL’ye mahkûm edilmiştir.

ÖZET

- Uzun yıllardır insan hak ve özgürlükleri alanında faaliyette bulunan İnsan Hakları Derneği, pandemi döneminde tarihinde hiç olmadığı kadar yoğun bir şekilde ekonomik ve sosyal haklara ilişkin hak ihlali başvurularıyla karşı karşıya kalmaktadır.
- TÜİK pandemi döneminde işsizlik oranlarında düşüş açıklasa da, işgücü piyasasındaki durum tam tersidir. Özellikle Nisan, Mayıs ve Haziran aylarında işsizlikte çok büyük artış olmuştur.
- Pandemiye karşı uygulamaya konulan ekonomik istikrar kalkını paketinin büyük çoğunluğunu kullandırılan krediler ve borç ertelemeleri oluştururken, iş ve gelir kaybı yaşayan yurttaşlara sağlanan doğrudan gelir desteklerinin tutarı son derece düşüktür. Yurttaşlara yönelik nakdi destekler için ayrılan kaynağın azlığı, pandeminin özellikle en kırılgan gruplar üzerindeki ekonomik ve sosyal tahribatını derinleştirmektedir.
- Pandemi nedeniyle yurttaşlara sağlanan nakdi desteklerin ana kaynağı işsizlik sigortası fonudur.
- Katı Hak Kazanma Koşulları Nedeniyle kayıtlı çalışan işçilerin bile %36'sı kısa çalışma ödeneğinden yararlanamamıştır.
- İşsizlik ödeneği, kısa çalışma ödeneği ve nakdi ücret desteklerinin ücretleri ikame etme oranı düşük olduğu için, çalışanların ücretlerinde ortaya çıkan kayıplar telafi edilememiştir.
- Pandemi döneminde yoksul haneler için gıda ve temel tüketim maddelerine erişim bile çok zorlaşmıştır. Özellikle sabit giderlerini karşılamakta zorlanan haneler, elektrik-su, kira gibi sabit giderleri nedeniyle sürekli büyüyen bir borcun altında ezilmektedirler.
- Pandeminin en fazla etkilediği kesimlerin başında kadınlar ve engelliler gelmektedir. Pandemiyle birlikte kadın yoksulluğu artmıştır. Pandemiyle birlikte kadınların hane içindeki bakım yükleri daha da artmıştır.
- Pandemiden çok fazla etkilenmesine rağmen nakdi desteklerden yararlanamayan bir grup da esnaf ve bağımsız çalışanlardır.
- Kısa çalışma ödeneği ve nakdi ücret desteğinden yararlanan çalışanların uzun vadeli sigorta kollarına ilişkin primleri yatırılmadığı için ödenekten yararlandıkları süreler emeklilik hakkı başta olmak üzere prim gün sayısında dikkate alınmayacaktır. Bu durum özellikle güvencesiz, süresiz işlerde çalışanların emeklilik, mahlullük gibi sosyal güvenlik haklarından yararlanmalarını daha da zorlaştırmaktadır.

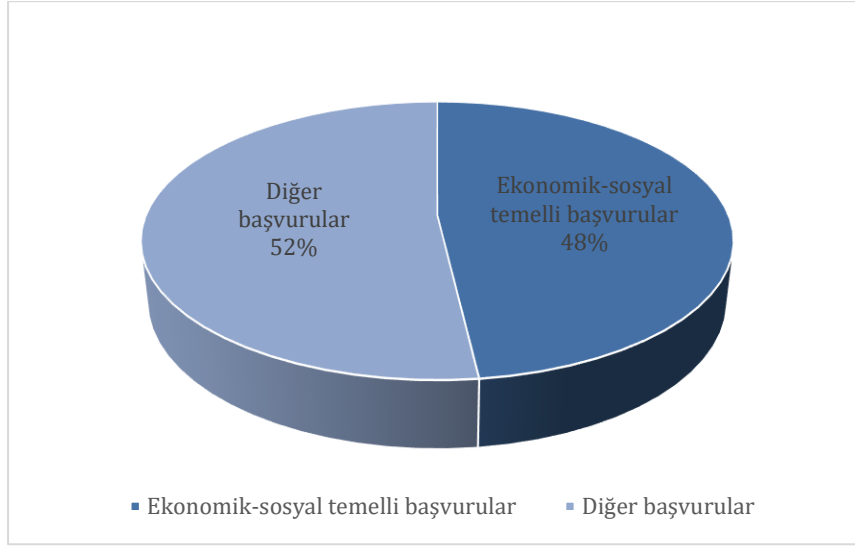
- Sosyal devlet ilkesi gereği vatandaşlarına asgari bir yaşam düzeyi sağlamak mükellef olan devlet sorumluluğunu yerine getirememiştir. Onun yerine bu boşluğu kardeş aile kampanyası gibi kampanyalarla HDP veya askıda fatura ve benzeri uygulamalar ile CHP'li Büyükşehir Belediyeleri doldurmaya çalışmıştır.
- Çalışanlar iş ve gelir kayıplarına karşı korunamadığı gibi, işyerlerinde de virüse karşı korunamamaktadır. **Geride kalan 7,5 aylık sürede Covid-19'a bağlı en az 368 çalışan yaşamını yitirmiştir.** SGK, Covid-19'un iş kazası meslek hastalığı olarak bildirilmesini engelleyerek iş cinayetlerinin kaydının tutulmasını da engellemektedir.
- Türkiye onayladığı uluslararası sözleşmelere aykırı davranmaktadır. Bununla birlikte çok sayıda ILO sözleşmesini onaylamamış ve onayladığı bazı sözleşmelere de çekinceler koymuştur.

1. İNSAN HAKLARI DERNEĞİ'NE YAPILAN BAŞVURULAR

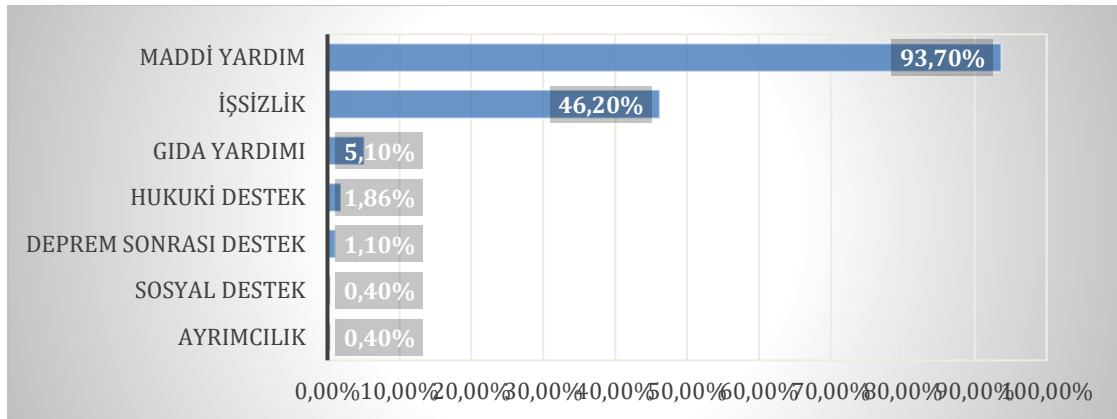
2020 yılının Ocak-Ekim ayları arasında derneğin internet sitesi aracılığıyla İnsan Hakları Derneği Genel Merkezi'ne 1120 kişi hak ihlali başvurusunda bulunmuştur. Bu başvuruların 539'unu ekonomik ve sosyal haklar temelli hak ihlalleri oluştururken 581 başvuru da başta hapisanelerdeki hak ihlalleri olmak üzere farklı alanlardaki hak ihlallerinden meydana gelmektedir.

Grafik 1. İnsan Haklar Derneği'ne yapılan başvuruların dağılımı

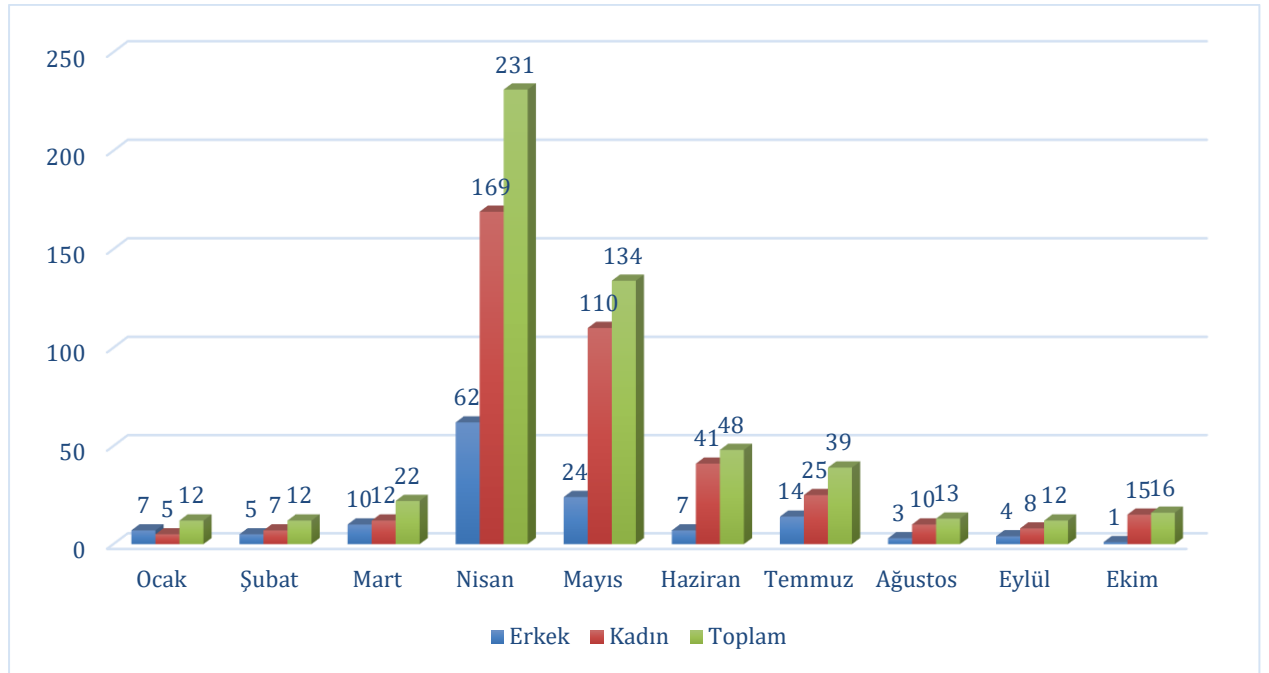
Uzun yıllardır insan hak ve özgürlükleri alanında faaliyette bulunan İnsan Hakları Derneği ekonomik ve sosyal haklara ilişkin bu yoğunlukta ihlal başvuruları ile ilk kez karşı karşıya kalmaktadır. Derneğimize yapılan ekonomik ve sosyal haklar temelli hak ihlalleri başvurularının içeriğine bakıldığında zaman çoğunluğunun maddi yardım (%93,7) ve işsizlik (%46,2) temelli başvurular olduğu görülmektedir.

Grafik 2. Ekonomik ve sosyal haklar temelli hak ihlallerine ilişkin başvuruların içeriklerine göre dağılımı

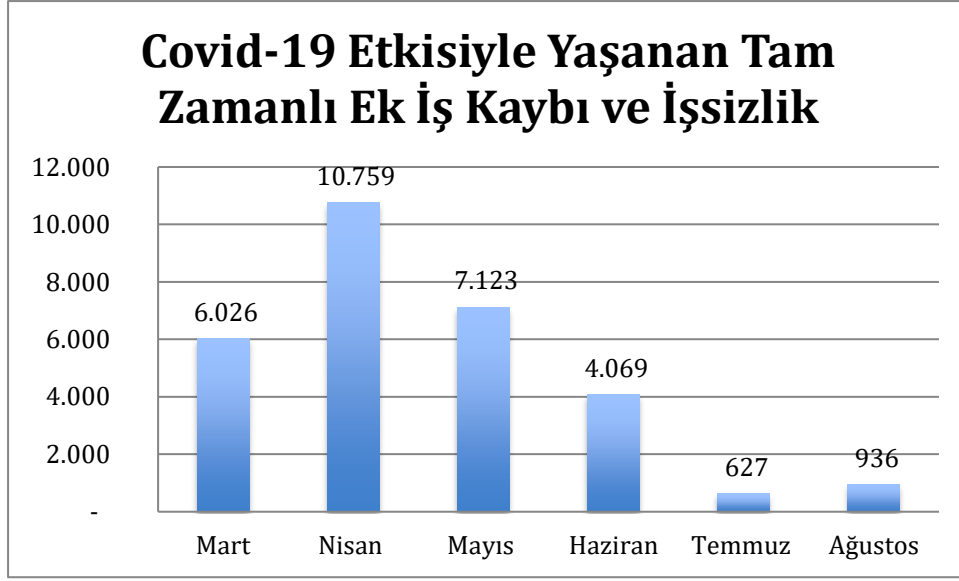
Başvuruların aylara göre dağılımı incelendiğinde ise, en yüksek başvuru sayısının Pandeminin başladığı Mart ayını izleyen üç aylık dilim olan Nisan-Mayıs-Haziran ayları içerisinde gerçekleştiği görülmektedir. Hem kadın hem de erkek başvurucuların Nisan-Mayıs-Haziran aylarında çok yoğun bir biçimde ekonomik ve sosyal haklar temelinde hak ihlallerine maruz kaldığı ve bunun sonucunda da derneğimize başvuru yaptığı Grafik 4'e bakıldığında açık bir biçimde görülmektedir.

Grafik 3. Ekonomik ve sosyal haklar temelli hak ihlallerine ilişkin başvuruların aylara göre dağılımı

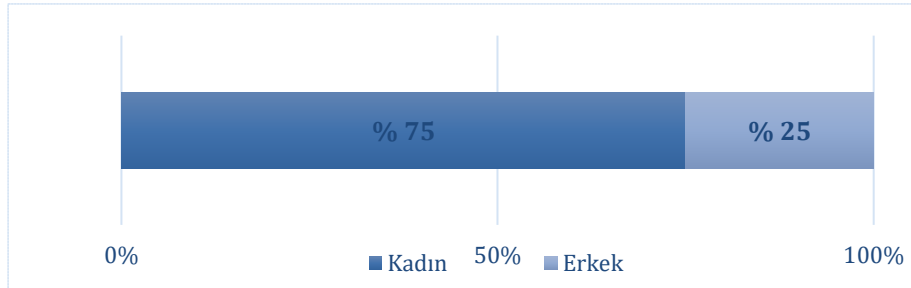
Nisan-Mayıs ve Haziran ayları, aynı zamanda Covid-19 etkisiyle yaşanan tam zamanlı ek iş kaybı ve işsizliğin en yoğun olduğu aylardır. Grafikte DİSK tarafından hesaplanan (izleyen bölümde ayrıntılı olarak ele alınacak) Covid nedeniyle yaşanan tam zamanlı iş kaybı ve işsizlik verisi gösterilmektedir. İHD'ye en fazla başvurunun yapıldığı Nisan ayının aynı zamanda Covid nedeniyle iş kayıplarının ve işsizliğin en yoğun yaşandığı ay olduğu görülmektedir. İki grafik arasındaki örtüşme Covid-19'a bağlı iş kayıpları ve İHD'ye sosyal hak ihlalleri başvuruları arasındaki paralelliğe işaret etmektedir.

Grafik 4. Covid-19 pandemisi nedeniyle yaşanan tam zamanlı ek iş kaybı ve işsizlik

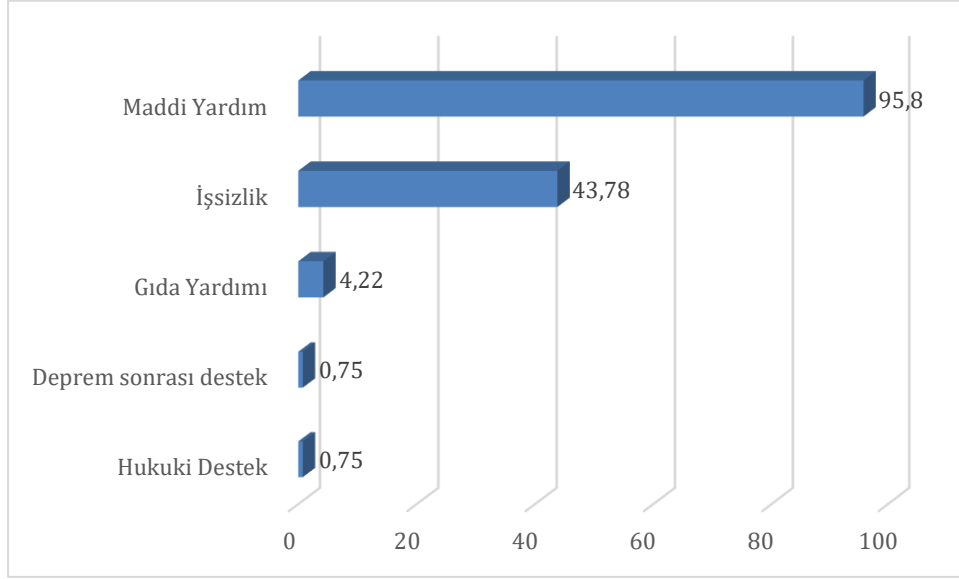
İHD'ye ekonomik ve sosyal haklar temelli hak ihlalleri nedeniyle başvuru yapanların büyük bir bölümü kadınlardan oluşmaktadır. Bu başvuruların 402'si kadınlar tarafından 137'de erkekler tarafından yapılmıştır.

Grafik 5. Ekonomik ve sosyal haklar temelli hak ihlallerine ilişkin başvuru yapanların cinsiyete göre dağılımı

TÜİK'in istihdam ve işsizlik verileri pandemiden kadınların erkeklere göre daha fazla etkilendiğini, kadınların işgücüne katılım ve istihdam oranlarının düştüğünü göstermektedir. Bunun yanı sıra pandemi sürecinde kadınların ev içi iş yüklerinin arttığını, hanelerin bakım ihtiyacının geniş ölçüde kadınlar tarafından üstlenildiğini göstermektedir. Bu durum izleyen bölümlerde ele alınacağı gibi kadınların başvurularının içeriğini geniş ölçüde belirlemiştir.

Grafik 5. Ekonomik ve sosyal haklar temelli hak ihlallerine kadın başvuruçularda başvurunun içeriği

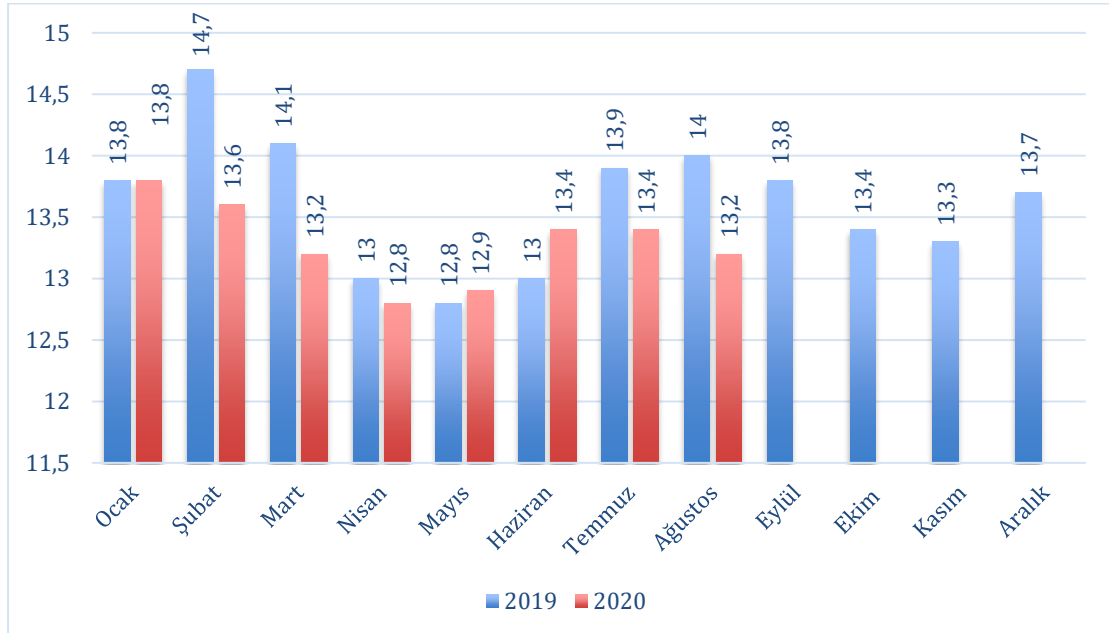
Bu rapor esas itibariyle İHD'ye Ocak-Ekim dönemini kapsayan 10 aylık süre içerisinde yapılan ekonomik ve sosyal haklar temelli ihlallerden hareketle, pandemi sürecinde bu alanda ortaya çıkan sorunlara odaklanmaktadır. İzleyen bölümde pandemi sürecinin en büyük tahribatı olan işsizlik ve gelir kaybı ile bunun boyutları ele alınacaktır. Daha sonra pandeminin ekonomik ve sosyal tahribatını engelleme adına alınan önlemler değerlendirilecektir. Sonunda da bu sorunların çözümüne yönelik İHD'nin önerileri yer alacaktır.

İHD bir yardım kuruluşu değildir. Ancak, İHD'ye yapılan başvurular yerel yönetimler, valilikler, kaymakamlıkların ilgili birimleri, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının taşra teşkilatları birimlerine yönlendirerek, başvuruçuların yardım almaları için yol gösterici olmuş ve ilgili kurumlara da başvurular yönlendirilerek gerekli yardımların yapılması istenmiştir.

2. PANDEMİ DÖNEMİNDE İŞ VE GELİR KAYIPLARI

Pandemi başta en kırılgan gruplar üzerinde olmak üzere ekonomik, sosyal ve kültürel haklardan faydalanma bakımından derin olumsuz etkilere neden olmuştur. Covid pandemisi 2020'nin ilk yarısında işgücü piyasalarında büyük ve hızlı istihdam ve gelir kayıplarına yol açmıştır. Özellikle seyahat kısıtlamaları ve iş yeri kapatmaları gibi önlemlerin yoğun olarak uygulandığı Mart-Nisan-Mayıs döneminde istihdam kayıpları yüksek, işsizlikteki artışlar büyüktür. Ancak TÜİK'in verileri aracılığıyla istihdam kayıplarını ve işsizlikteki artışı görmek mümkün değildir. Tersine grafikte görüldüğü gibi, Covid-19 pandeminin istihdamda ciddi tahribat yarattığı Mart-Nisan ayları ile Temmuz ve Ağustos'ta işsizlik oranları bir önceki yılın aynı ayından daha düşük görünmektedir. Bu durum esas olarak TÜİK'in işsizlik hesaplama tekniğinden kaynaklanmaktadır. TÜİK, referans dönemi içinde istihdam halinde olmayan kişilerden iş aramak için son 4 ay içinde iş arama kanallarından en az birini kullanmış ve 2 hafta içinde işbaşı yapabilecek durumda olan kişileri işsiz saymaktadır. TÜİK tarafından kullanılan bu dar tanımın ciddi kısıtlar ve sorunlar nedeniyle işsizliğin gerçek boyutunu yansıtmadığı geçmişten beri sıkça ifade edilmektedir. Bu amaçla alternatif işsizlik hesaplamaları geliştirilmiştir. DİSK tarafından kullanılan geniş tanımlı işsizlik bunlardan biridir.

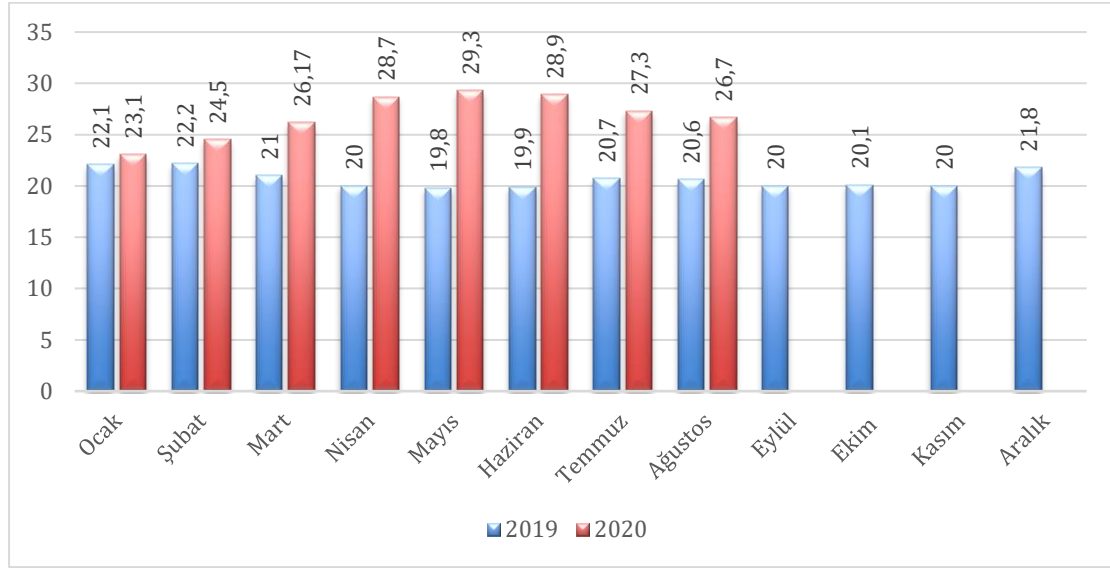
Grafik 6. TÜİK istatistiklerine göre 2019-2020 yılı işsizlik istatistikleri¹

¹ TÜİK işgücü istatistiklerinden yararlanılmıştır. <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Istihdam,-Issizlik-ve-Ucret-108>

DİSK, TÜİK'in dar tanımlı işsiz sayısına iş bulma ümidini yitirmiş işsizleri, iş aramayan ancak çalışmaya hazır olanları, mevsimlik çalışanları ve zamana bağlı eksik çalışanları ekleyerek geniş tanımlı işsizlik oranını hesaplamaktadır. Tablodan da görülebileceği gibi TÜİK'in dar tanımlı işsizlik oranının aksine, DİSK'ın geniş tanımlı işsizlik oranları pandemi boyunca bir yıl öncenin aynı aylarına göre %5,2-9 arasında daha yüksektir.

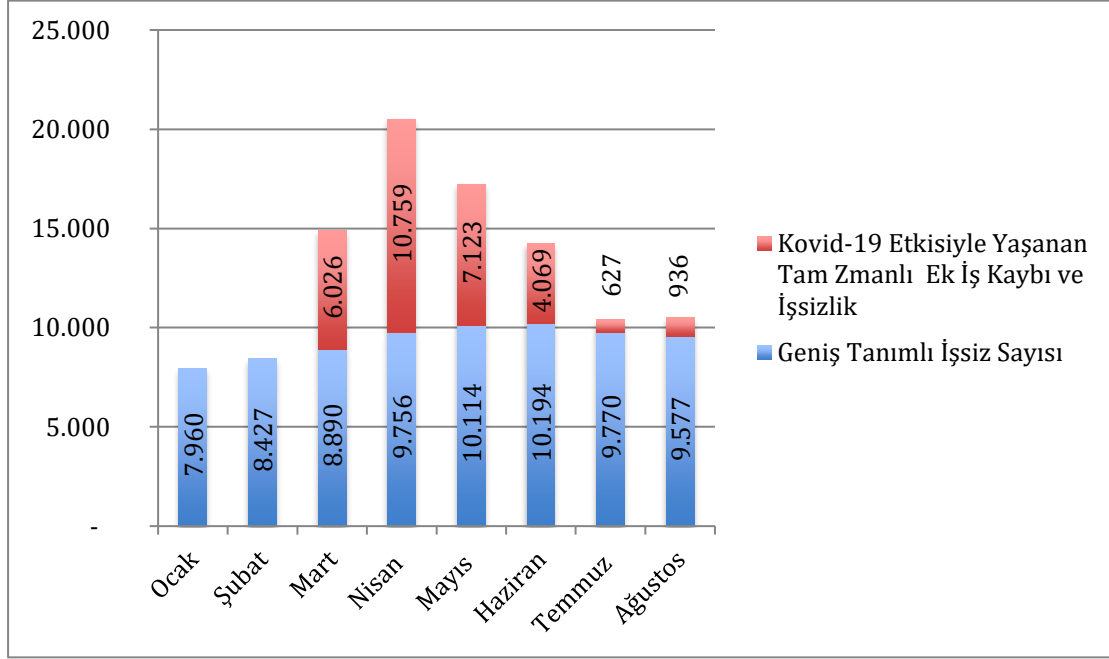
Grafik 7. DİSK-AR İşsizlik ve İstihdam 2019-2020 yılı raporlarına göre işsizlik istatistikleri²

Covid-19 pandemisi boyunca pandeminin etkisiyle çalışma sürelerinde çok büyük kayıplar ortaya çıkmıştır. Bu koşullarda dar biçimde işsizliğe odaklanmak, Covid-19 krizinin işgücü piyasası üzerindeki etkilerini uygun biçimde ölçmeyi engellemektedir. Bu koşullarda TÜİK'in dar tanımlı işsizlik hesaplaması gibi DİSK'ın geniş tanımlı işsizlik tanımlaması da işsizliğin gerçek boyutlarını yansıtmada yetersiz kalmaktadır. ILO Covid-19 nedeniyle yaşanan iş kaybını ölçmek için **eşdeğer tam zamanlı iş kaybı** olarak nitelendirdiği bir yöntem önermektedir. ILO'nun eşdeğer tam zamanlı istihdam kaybı yöntemini kullanan DİSK-AR, Covid döneminde yaşanan iş kaybını yansıtmak için geniş tanımlı işsizliği yeniden hesaplamıştır.

² DİSK-AR İşsizlik ve İstihdam Raporlarından derlenmiştir. http://aras-tirma.disk.org.tr/?page_id=1295

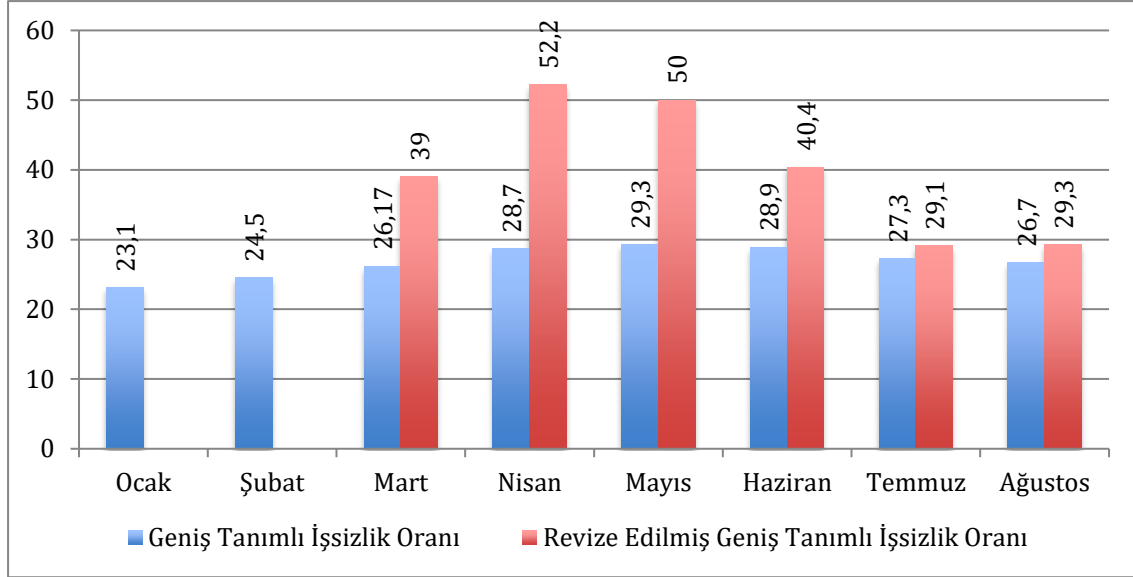
Grafik 8. DİSK-AR İşsizlik ve İstihdam raporlarına göre 2020 yılı geniş tanımlı işsizlik ve Covid-19 etkisiyle yaşanan ek iş kaybı istatistikleri³

DİSK-AR'ın Covid-19 etkisiyle revize edilmiş geniş tanımlı işsizlik olarak isimlendirdiği işsizlik ve iş kaybını gösteren veri pandemi dönemi için grafikte bir arada gösterilmiştir. **Görüldüğü gibi Covid-19 etkisiyle ortaya çıkan tam zamanlı iş kaybı Nisan ayında 10,7 milyonu geçmiştir.** Haziranda yasak ve sınırlamaların gevşetilmesiyle birlikte azalmasına rağmen Ağustos ayı itibariyle hala bir milyona yakındır. **Bu durumda revize edilmiş geniş tanımlı işsizlik oranı Nisan'da %52,2'ye kadar çıkmıştır. Ağustos ayı itibariyle %29,3'tür.**

³ DİSK-AR İşsizlik ve İstihdam Raporlarından derlenmiştir. http://aras-tirma.disk.org.tr/?page_id=1295

Grafik 9. DİSK-AR İşsizlik ve İstihdam raporlarına göre 2020 yılı geniş tanımlı işsizlik ve revize edilmiş geniş tanımlı işsizlik oranları⁴

Özetle TÜİK'in işsizlik verileri pandeminin yol açtığı ekonomik tahribatı yansıtmada yetersizdir. Tersine istihdam kaybı ve işsizliği gizlemektedir. Pandeminin özellikle Nisan, Mayıs ve Haziran aylarında istihdamda tam bir deprem etkisi yarattığını göstermektedir. İHD'ye aynı tarihlerde işsizlik ve maddi yardım talepli yoğun başvurular istihdamdaki bu depremin görüngüleri okunabilir.

⁴ DİSK-AR İşsizlik ve İstihdam Raporlarından derlenmiştir. http://aras-tirma.disk.org.tr/?page_id=1295

3. PANDEMİYE KARŞI KORUMA KALKANI: SINIRLI MİKTARDA GELİR DESTEĞİ VE BOLCA KREDİ

Dünya ekonomisini derinden sarsan pandemiye karşı pek çok ülkede yurttaşları pandeminin ekonomik sosyal etkilerinden korumaya yönelik çeşitli mali destekler gündeme gelmiştir. Türkiye’de ilk resmi korona vakasının açıklandığı 11 Mart tarihinden sonra, pandemiyle mücadele kapsamında kimi önlemler yaşama geçirilmiş, bu önlemlerden ve pandeminin derinleştirdiği iktisadi krizden etkilenen yurttaşlara ve şirketlere yönelik mali destekler gündeme gelmiştir. 18 Mart’ta açıklanan⁵ ve adına Ekonomik İstikrar Kalkanı adı verilen paket, Türkiye’nin Covid-19 pandemisine karşı uygulamaya koyduğu mali desteklerin çerçevesini çizmektedir. Tablo, bu paket kapsamında uygulamaya konulan mali desteklere için kullanılan kaynakları program kalemleri itibariyle göstermektedir.

Tablo 1. Eylül 2020 Ekonomik İstikrar Kalkanı Paketi⁶⁷

Ekonomik İstikrar Kalkanı Paketi – Eylül 2020		
	Milyar TL	Oran(%)
Kullandırılan Toplam Kredi (1)	267,4	54,1
SGK Prim Erteleme (2)	40	8,1
Vergi Erteleme (3)	29,4	6,0
Kredi Erteleme (4)	122	24,7
Sosyal Destek Programı (5)	6,2	1,3
Kısa Çalışma Ödeneği (6)	18,7	3,8
Nakdi Ücret Desteği (7)	4,4	0,9
İşsizlik Ödeneği (8)	3,6	0,7
Diğer (9)	2,3	0,5
TOPLAM	494	100,0
Kullandırılan Krediler ve Borç Ertelemeleri (1+2+3+4)	458,8	92,9
Doğrudan Gelir Destekleri (5+6+7+8)	32,9	6,7
Belirsiz (9)	2,3	0,5

⁵ <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2020/04/20200417-2.htm>

⁶ <https://www.hmb.gov.tr/haberler/hazine-ve-maliye-bakani-sayin-berat-albayrak-yeni-ekonomi-programi-sunumunu-gerceklestirdi>

⁷ <https://www.hmb.gov.tr/haberler/hazine-ve-maliye-bakani-sayin-lutfi-elvan-tbmm-plan-ve-butce-komisyonunda-sunum-yapti>

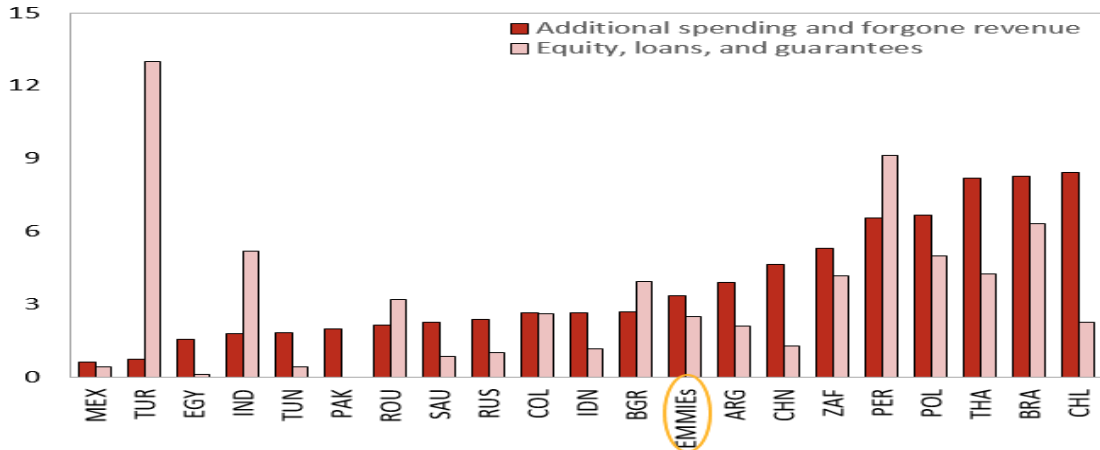
Paketin harcama kalemleri incelendiğinde dört husus ön plana çıkmaktadır:

a) Pandemiye karşı uygulamaya konulan ekonomik istikrar kalkanı paketinin büyük çoğunluğunu kullandırılan krediler ve borç ertelemeleri oluştururken, iş ve gelir kaybı yaşayan yurttaşlara sağlanan doğrudan gelir desteklerinin tutarı son derece düşüktür. Yurttaşlara yönelik nakdi destekler için ayrılan kaynağın azlığı, pandeminin özellikle en kırılgan gruplar üzerindeki ekonomik ve sosyal tahribatını izleyen bölümlerde ayrıntılı ele alınacağı gibi derinleştirmektedir.

Paketin en büyük kaleminin kamu bankaları aracılığıyla kullandırılan krediler olduğu görülmektedir. Ekonomik İstikrar Paketi'nin yarısından fazlası bu krediler oluşturmaktadır. SGK prim borçlarının ertelenmesi ile vergi ve kredi ertelemeleri de eklendiğinde kullandırılan krediler ve borç ertelemelerinin mali desteklerin %93'üne eriştiği görülmektedir. Pandemiden etkilenen yurttaşlara sağlanan doğrudan gelir destekleri ise Eylül 2019 itibariyle yalnızca 32,9 milyar TL'dir ve desteklerin %6,7 ile sınırlıdır.

b) IMF verilerine göre, Türkiye desteklerin bu bileşimi ile gelişmekte olan ülkeler arasında pandemiden etkilenen yurttaşlara sağlanan doğrudan gelir desteğinde son sıralarda yer almaktadır. Diğer taraftan Türkiye dikkat çekici bir şekilde gelişmekte olan ülkeler arasında kredi aracını en yaygın kullanan ülke konumundadır.

Grafik 10. IMF verilerine göre ülkelerin yurttaşlara sağladığı gelir desteği⁸

⁸ <https://www.imf.org/en/Topics/imf-and-covid19/Fiscal-Policies-Database-in-Response-to-COVID-19>

c) Pandemi nedeniyle yurttaşlara sağlanan nakdi desteklerin ana kaynağı işsizlik sigortası fonudur.

Pandemi süresince hükümet sağlık alanında verilerde olduğu gibi sosyal ve ekonomik önlemlere ilişkin de düzenli ve detaylı veriler açıklamamıştır. Bu kapsamda uygulamaya konulan tedbirlerin mali yönüne ve yararlanıcı sayısına ilişkin bilgilere erişimde ciddi sıkıntılar söz konusudur. İŞKUR ödenekleri konusunda kısmi bilgilere ulaşmak mümkün iken Covid-19 döneminde yapılan sosyal yardımlar konusunda detaylı verilere ulaşmak mümkün değildir. Bu konudaki bilgilerimiz bakanlığın zaman zaman açıkladığı infografiklerdeki bilgilerden ibarettir. Tabloda Sosyal Koruma Kalkanı olarak isimlendirilen ve pandemi boyunca yurttaşlara sunulan nakdi desteklere ilişkin bakanlığın Kasım ayında açıkladığı kimi veriler yer almaktadır. Görüldüğü gibi pandemi kapsamında gerçekleştirilen gelir destekleri, sosyal yardımlar ve işsizlik sigortası fonu kapsamında verilen ödeneklerden (işsizlik ödeneği, kısa çalışma ödeneği, nakdi ücret desteği) ibarettir. Burada da ağırlık işsizlik sigortası fonu kapsamındaki ödeneklerde dir. Eylül ayı itibarıyla 32,9 milyar TL olan ve Kasım'da 39,5 milyar TL'ye ulaşan doğrudan desteklerin %79'u işsizlik sigortası fon kaynaklarından yapılmıştır.

Tablo 2. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın yaptığı sosyal desteklere ilişkin veriler⁹

		Ödeme Hapılan Hane/Kişi Sayısı	Miktar (TL)
Sosyal Destek Programı	Faz1	2.111.254	2.111.254.000
	Faz 2	2.316.010	2.316.010.000
	Faz 3	1.882.840	1.882.840.000
Biz Bize Yeteriz Türkiyem Kampanyası		2.038.550	2.038.550.000
Kısa Çalışma Ödneği			
	Çalışan	3.581.156	21.781.618.913
Nakdi Ücret Desteği			
	Çalışan	2.045.139	5.116.119.331
İşsizlik Ödeneği			
	Kişi	881.247	4.248.080.994
Normalleşme Desteği			
	Çalışan	2.126.115	1.660.558

d) Yurttaşlara sunulan desteklerin en az %66'sı İşsizlik Sigortası kapsamında prim koşuluna bağlı olarak sunulan desteklerdir.

Hükümet yetkilileri çeşitli tarihlerdeki açıklamalarında istihdamı korumak ve yoksul yurttaşları pandemi koşullarında tek başlarına bırakmamak için 40 milyar TL'yi aşkın "karşılıksız nakit desteği" yaptıklarını açıklamıştır. Ancak Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın paylaştığı veriler, bu bilgiyi doğrulamamaktadır. İşverenlere yönelik bir çeşit prim desteği olan "normalleşme desteğini" dışarıda bıraktığımız zaman Kasım ayı itibarıyla gerçekleştirilen 39,5 milyar TL'lik yardımın 31,1 milyar TL'si (%79'u)

⁹ <https://twitter.com/ZehraZumrutS/status/1324623465958297600>

işsizlik sigortası kapsamında yapılan yardımlardır.¹⁰ Bunlar kayıtlı istihdamda bulunan çalışanlara verilen ödeneklerdir ve prim koşuluna bağlı olarak verilmektedir. Prim koşuluna bağlı bu iki ödeneğin toplam nakdi destekler içerisindeki oranı %66'dır.

Yalnızca pandemi sonrasında uygulamaya konulan nakdi gelir desteğinde sigortalı çalışan olma dışında bir prim koşulu aranmamıştır. Ancak bu ödenek kapsamında yapılan ödemeler de işsizlik sigortası fonundan karşılanmaktadır. Başka bir ifadeyle bu ödenekler işçiler ya da işçiler adına işveren ve devlet tarafından işsizlik sigortasına yatırılan primlerle oluşturulan fondan karşılanmıştır.

Pandemi kapsamında sunulan koşulsuz nakit destekleri esas olarak sosyal yardımlardır. Sosyal Destek Programı olarak isimlendirilen sosyal yardımların miktarı ise 8,3 milyar TL'dir ve desteklerin %21'ine denk gelmektedir. Ancak 8,3 milyar TL'nin 2 milyar TL'si yurttaşlardan "Biz Bize Yeteriz Türkiye'm Kampanyası" kapsamında toplanan bağışlarla finanse edilmiştir. Bu durumda hükümet tarafından finansmanı sağlanan yardımların toplam tutarı 6,3 milyar TL ile sınırlıdır ve Covid-19 döneminde pandeminin ekonomik ve sosyal etkileri dolayısıyla yapılan nakdi ödemelerin yalnızca %15'ini oluşturmaktadır. Finansman kaynağından bağımsız olarak tüm sosyal yardımlar ve İşsizlik Sigortası Fonundan finanse edilen Nakdi Ücret Destekleri bir arada alınsa bile karşılıksız yapılan desteklerin tutarı 13,5 milyar TL (desteklerin %34'ü) olarak gerçekleşmektedir.

Veriler uygulamaya konulan koruma kalkanı paketinin temel niteliğini göstermektedir. Buna göre hükümet, pandemi nedeniyle ortaya çıkan iş ve gelir kayıplarının telafisinde, yurttaşlara doğrudan nakdi destek vermek yerine yeni krediler aracılığıyla yeni borçlanma olanağı sağlamak ya da vergi, kredi, SGK gibi borçları ötelemek yolunu seçmiştir. Ayrıca, yurttaşlara yönelik doğrudan gelir destekleri esas olarak işsizlik sigortası fon kaynakları kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Bunun sonucu olarak aşağıda ayrıntılı olarak tartışıldığı gibi, işsizlik sigortasının yapısına ilişkin sorunlar (ağır prim koşulu ve düşük ikame oranları), pandemi süresinde hane halklarına sağlanan gelir ve desteklere erişim olanak ve kısıtlarını da belirlemiştir. Benzer şekilde Türkiye'de sosyal yardımların örgütlenişine ilişkin yapısal sorunlar (parçalı çok aktörlü, klientalist özellikler sergileyen ve keyfi uygulamaya açık yapı) merkezi hükümetin pandemi sürecindeki yardım dağıtım pratiğini de geniş ölçüde belirlemiştir.

---

¹⁰ Normalleşme desteği Bakanlık tarafından Sosyal Koruma Kalkanı kapsamında verilmiş olmakla birlikte esas olarak yurttaşlara değil firmalara yönelik prim desteğidir. O nedenle hesaplamalarda dikkate alınmamıştır.

İzleyen bölümde İHD'ye yapılan sosyal ve ekonomik hak ihlallerine ilişkin başvurular esas olarak pandemide yurttaşlara ekonomik ve sosyal desteklerin çerçevesini çizen bu kısıtların etkileri çerçevesinde değerlendirilecektir.

4. PANDEMİ SÜRECİNDE GELİR KAYIPLARININ KARŞILANMASINA YÖNELİK UYGULAMALAR

İşsizlik Sigortası Fonu, işçi, işveren ve devletin katılımı ile üçlü yapıda finanse edilen bir fondur ve temel amacı işçileri işsizlik tehlikesine karşı güvence altına almaktır. Dolayısıyla fondan kısa çalışma, nakdi ücret desteği ya da işsizlik ödeneği adı altında yapılan ödemeler, işçilerin kolektif olarak sahip oldukları fondan karşılanmaktadır.

Türkiye’de işsizlik sigortasının örgütlenişine ilişkin önemli yapısal sorunlar vardır. Her şeyden önce işsizlik sigortasının prim koşulu ağır, sigortadan sağlanan yardımlar süre olarak kısa, miktar olarak da yetersizdir. **Türkiye OECD ülkeleri arasında işsizlik sigortasından yararlanmak için en ağır prim gün sayısı getiren ülkelerin başında gelmektedir.** Buna rağmen sigorta kolu kapsamında sağlanan işsizlik ve kısa çalışma ödeneğinin geliri ikame oranı düşüktür. Hükümet, pandemi sonrası işsizlik sigortası kaynaklarını pandeminin neden olduğu iş/gelir kayıpları ve yoksulluğa karşı başlıca araç olarak kullanırken bu özelliklerde önemli bir değişiklik gerçekleştirilmemiştir. Bu durum pandeminin ekonomik ve sosyal etkilerinin sınırlandırılmasını olumsuz etkilemiştir.

Kayıt dışılığın ve işgücü devir oranlarının yüksek olduğu Türkiye işgücü piyasasında özellikle güvencesiz işlerde istikrarsız bir şekilde istihdam edilen işçiler fondan sunulan yardımlara erişmekte ciddi ölçüde zorlanmıştır.

a) Katı Hak Kazanma Koşulları Nedeniyle Çalışanlar Kısa Çalışma Ödeneğinden Yararlanamadı

Pandemi öncesi Türkiye’de işsizlik sigortası kapsamında sağlanan işsizlik ödeneği ve kısa çalışma ödeneğinden yararlanmak için ikili prim koşulu bulunmaktaydı. Buna göre çalışanın bu iki ödenekten herhangi birinden yararlanabilmesi için, işten çıkarılmadan önceki son 120 gün içinde hizmet akdine tabi olmak koşuluyla son üç yılda en az 600 gün prim ödemiş olması gerekiyordu. Bu haliyle Türkiye OECD ülkeleri arasında işsizlik sigortasına ilişkin en ağır hak kazanma koşullarına sahip ülkeler arasında yer alıyordu. **Öyle ki Covid-19 pandemisinin başlamasından önce kayıtlı işsizlerin yalnızca %13’ü işsizlik ödeneklerinden yararlanabiliyordu.** İş bulma ümidi olamayanlar mevsimlik çalışanlar ve iş aramayıp çalışmaya hazır olanları da kapsayan **geniş işsizlik tanımı esas alındığında ise işsizlik sigortasından yararlanan işsizlerin oranı %7’ye gerilemekteydi.**

AKP pandemi sonrası işten çıkartmaları kısıtladığı için işsizlik ödeneğine ilişkin prim koşullarında değişiklik yapmadı. İşsizlik ödeneğinde son 120 gün hizmet akdine tabi

olmak kaydıyla son 3 yıl içinde 600 gün prim ödemiş olma koşulu korundu. Buna karşılık Covid-19 etkisiyle yapılan kısa çalışma başvurularında prim koşullarını kısmen hafifleten bir düzenleme yaptı. Son 3 yılda 600 gün olan prim gün koşulunu 450 güne, son 120 gün hizmet akdine dayalı olarak çalışıyor olma koşulunu da 60 güne indirdi. Ancak bu kısmi iyileştirmeye rağmen milyonlarca çalışan bu prim koşullarını karşılayamadığı için kısa çalışma ödeneğinden yararlanamadı. Hükümet, pandemi süresince işsizlik sigortası ve kısa çalışan ödeneğinden yararlanmada prim koşulunu kaldırmak yerine, pandemiden etkilenenler için prim koşulu aranmayan yeni bir program olarak **Nakdi Ücret Desteği** adı verilen programı devreye soktu. **Esasında programla ücretsiz izne çıkartılan işçiler için işsizlik sigortasından günlük 39 TL, aylık 1168 TL destek sağlandı.**

Böylece kayıtlı çalışanlar için İşsizlik Sigortası bünyesinde hak kazanma koşulları ve sunulan yardımların düzeyleri farklı üç program oluşturulmuş oldu. Tabloda bu üç programa ilişkin veriler sunulmaktadır.

	Prim Koşulu	Ödeneğin Miktarının Belirlenmesi	2020 Yılı Güncel Tutar
İşsizlik Ödeneği	Hizmet akdinin sona ermesinden önceki son 120 gün hizmet akdine tabi olmak, Hizmet akdinin feshinden önceki son üç yıl içinde en az 600 gün süre ile işsizlik sigortası primi ödemiş olmak,	Günlük işsizlik ödeneği, sigortalının son dört aylık prime esas kazançları dikkate alınarak hesaplanan günlük ortalama brüt kazancının %40'ı olarak hesaplanmaktadır. Bu şekilde hesaplanan işsizlik ödeneği miktarı, aylık asgari ücretin brüt tutarının %80'ini geçmemektedir.	Kazancına bağlı olarak 1.168-2.336 TL
Kısa Çalışma Ödeneği	Covid-19 etkisiyle yapılan kısa çalışma başvurularında, son 60 gün hizmet akdine tabi olmak kaydıyla son 3 yıl içinde 450 gün prim ödemiş olması)	Günlük kısa çalışma ödeneği; sigortalının son oniki aylık prime esas kazançları dikkate alınarak hesaplanan günlük ortalama brüt kazancının % 60'ıdır. Bu şekilde hesaplanan kısa çalışma ödeneği miktarı, aylık asgari ücretin brüt tutarının % 150'sini geçemez.	Kazancına bağlı olarak 1.580-4.382
Nakdi Ücret Desteği	Yok	Nakdi ücret desteğini hak eden her bir kişi için yapılacak ödeme miktarı; 39,24 Türk Lirası olarak belirlenen bir günlük tutardan damga vergisi düşüldükten sonra hesaplanan tutar ile ödemeye hak kazanılan gün sayısı çarpımı sonucu elde edilen tutara tekabül eder.	1168 TL

Görüldüğü gibi ücretsiz izne çıkartılan işçiler için verilen nakdi ücret desteğinin miktarı, işsizlik ödeneğinin asgari tutarına sabitlemiştir. Prim koşullarını yerine getiremediği için kısa çalışma ödeneğinden yararlanamayan bir çalışan, kısa çalışma ödeneğinden yararlanan bir çalışandan aylık en az 412 TL daha az gelir elde etmektedir. Bu fark kısa çalışma ödeneğinden yararlanan sigortalının prime esas kazancının tutarına bağlı olarak 3.214 TL'ye kadar çıkabilmektedir. Aynı şekilde işsizlik ödeneğinin asgari tutarı ile nakdi ücret desteği arasında bir fark olmamakla birlikte, işsizlik ödeneğinden yararlanan sigortalının prime esas kazancına bağlı olarak iki ödenek arasındaki tutar farkı 1.200 TL'ye kadar çıkabilmektedir.

Tablo 3. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın verilerine göre pandemi boyunca kısa çalışma ödeneği ve nakdi ücret desteğinden yararlananların sayısı

	Yararlanan Çalışan Sayısı	Yararlanıcılar İçindeki Oranı
Kısa Çalışma Ödeneği	3.581.156	64
Nakdi Ücret Desteği	2.045.139	36
TOPLAM	5.626.295	100

Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın verilerine göre, pandemi boyunca kısa çalışma ödeneği ve nakdi ücret desteğinden yararlananların sayısı 5,6 milyondur. Nakdi ücret desteği alan 2 milyon kişinin prim koşulunu yerine getiremediği için kısa çalışma ödeneğinden yararlanamadığını göz önünde bulundurursak, çalışanların %36'sının katı prim koşulları nedeniyle daha yüksek maddi destek sağlayan kısa çalışma ödeneğinden yararlanamadığını söyleyebiliriz.

İHD'ye yapılan bir başvuruda, başvurucu "Evliyim, 18 aylık bebeğim var. Esim 4 ay önce asgari ücret karşılığında (...) ise başladı. Özel sektörde çalışıyor korona virüs nedeni ile okullar kapandı ve bu nedenle işsiz kaldı. Hiçbir gelirimiz yok. Üstelik bankaya, etrafa borcumuz var. (...) Sigortalı çalışanları için çalışma paketi çıkartıldı, ama eşim daha önceleri de işsiz olduğu için 600 gün primini dolduramadığı için faydalanamıyor." Demektedir.

b) Kayıt dışı çalışanlar gelir desteklerinden yoksun kaldı, yoksullaştı

Pandeminin yol açtığı ekonomik yıkımdan en fazla etkilenenlerin başında kayıt dışı çalıştırılanlar, günlük ve güvensiz işlerde çalışanlar gelmektedir. **TÜİK'in Ağustos 2020 verilerine göre Türkiye'de herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşuna bağlı olmadan çalışanlar toplam çalışanların %33'ünü oluşturmaktadır.** Kayıt dışı çalışanların oranı tarımda %85, tarım dışı sektörde ise %21'dir. **Kabaca ülkede çalışan her üç kişiden biri kayıt dışıdır,** tarım dışı sektörlerde ise bu oran beşte birdir. Özellikle kentsel alanlardaki kayıt dışı çalışma, hem virüsün bulaşma riskinin yüksek hem de genel tecrit önlemlerinden doğrudan etkilediği sektör ve işlerde yoğunlaşmaktadır. Bunlar arasında atık geri dönüştürücüler (kâğıt, hurda, naylon toplayıcılığı), seyyar satıcılar, tekstil işçileri, inşaat işçileri, ev işçileri, müzisyenler ilk akla gelenlerdir. TÜİK verileri kadınların kayıt dışı istihdam edilme eğiliminin daha yüksek olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla kadınların gelir desteklerine erişmekte daha fazla zorlandığını söylemek mümkündür.

Pandemi süresince gelir kayıplarını tazmin etmekte başvurulan işsizlik ödeneği ve kısa çalışma ödeneğinden yararlanmak için sigortalılık kaydı ve prim temel koşuldur. Nakdi ücret desteğinden yararlanmak için prim koşulu aranmamakla birlikte sigortalı çalışıyor olma koşulu bulunmaktadır. Dolayısıyla kayıt dışı çalıştırılan işçiler bu desteklerin hiçbirinden yararlanamamaktadır.

İHD'ye yapılan bir başvuruda, başvurucu "Virüsten dolayı işsiz kalmış bakmakla yükümlü olduğu 3 çocuğu olan 4 yıl önce eşi tarafından terk edilmiş bir anneyim. Ayrıldığım iş yerinde sigortasız çalıştığım için devletten destek de alamadım. (...) İki küçük çocuğum var. Günlerdir evimde ekmeğim bile yok." Demektedir.

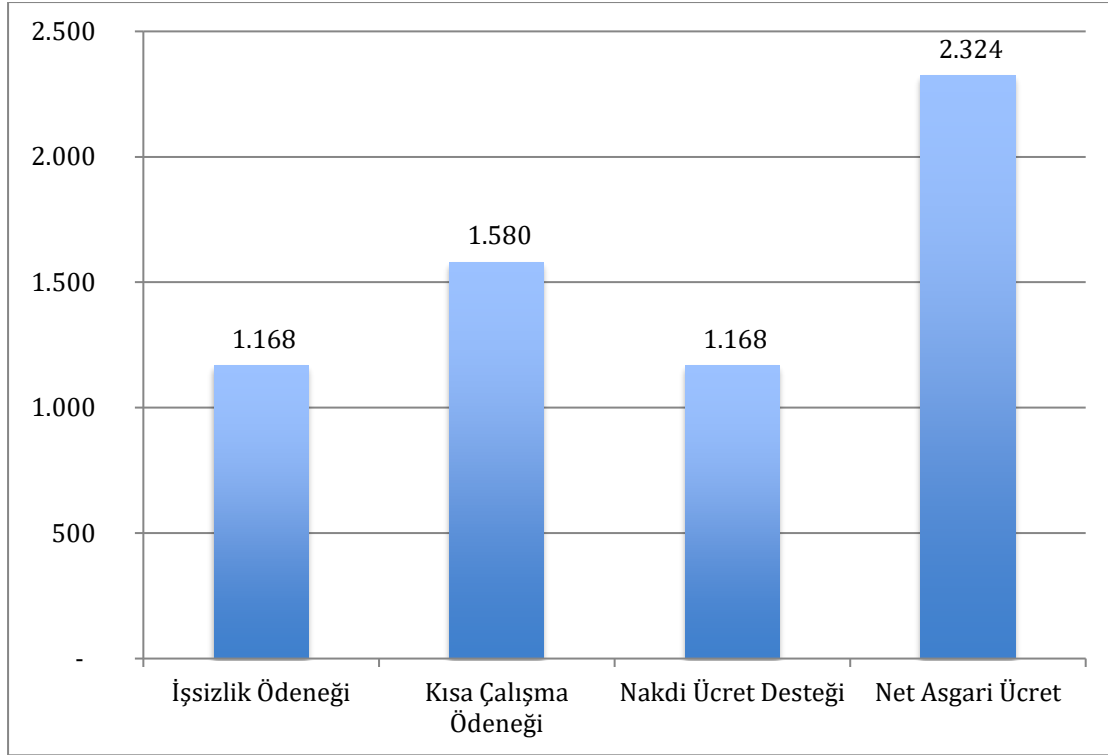
İHD'ye yapılan başvurularda bu tür işlerde güvencesiz ve süreksiz çalışırken işini kaybedenlerin ya da pandemi koşullarında iş bulamayanların belirgin bir ağırlığı göze çarpmaktadır. Bu durumdaki kır ve kent yoksulları için tek nakdi destek olanağı olarak sosyal yardımlar kalmaktadır.

İHD'ye yapılan bir başvuruda, başvurucu "Virüsten dolayı iş yerim kapandı, evim kira, günlük çalışan insanım. Servis-garson olarak çalışıyordum, hiç bir gelirim yok, SSK yok, işsizlik maaşı yok. Üç tane çocuğum var zor durumdayım, maddi manevi desteğe ihtiyacım var." Demektedir.

İHD'ye yapılan bir başvuruda, başvurucu "Ben İstanbul da dört sene çalıştım ve hiç insanlık ve çalışma şartı görmedim. ....adli mekanda 18 yasında çalışmaya başladım, 2 sene sigortamı yapmadılar kandırdılar. .... adli mekanda 1 sene çalıştım. Beşiktaş meydana sigortamı yapmadılar. İnsanlık dramıydı resmen belgeyi verdiler verdim yapmamışlar ..... tur şirketinde 6 ay çalıştım orada da sigortamı yapılmadı ve istedikleri gün çağırıyorlardı. son olarak covid- 19 sürecinde..... çalıştım. Dükkân kapandı içerdeki paramı da vermediler ve sigortamı da yapmadılar işsizlik ödeneği de alamadım" demektedir.

c) Ödenekler Gelir Kayıplarını Telafi Etmekte Yetersiz Kaldı

İşsizlik ödeneği, kısa çalışma ödeneği ve nakdi ücret desteğinin ücretleri ikame oranları düşüktür. Türkiye'de çalışanların %40'ı asgari ücret üzerinden sigortalanmaktadır. Bu nedenle kısa çalışma ve işsizlik ödeneğinden yararlananların büyük çoğunluğunun ödeneklerin asgari tutarı üzerinden desteklerden yararlanabildiğini görmekteyiz. Asgari tutarlar göz önüne alındığında işsizlik ödeneği ve nakdi ücret desteğinin ücretleri ikame oranı %50'dir. Kısa çalışma ödeneğinde ise bu oran %68'dir. Prim koşullarını karşılayamadığı için kısa çalışma ödeneğinden yararlanamayan yaklaşık 2 milyon çalışanın elde ettiği nakdi ücret desteğinin net tutarı, net asgari ücretin ancak yarısı kadardır. Ödenek miktarlarının yetersizliği nedeniyle, pandemide geride bıraktığımız 8,5 ayda çalışanlar temel ihtiyaçlarını karşılamakta zorlanmıştır. Bu durum aşağıda açıklandığı gibi formel ya da informel kanallardan borçlanma ile ihtiyaçların giderilmeye çalışılmasına ya da sabit giderlerin karşılanamaması nedeniyle temel hizmetlere erişimde güçlüklerle yol açmıştır.

Pandemi süresince yoksul kişi ve hanelere 1.000'er TL'lik sosyal yardımlar gerçekleştirilmiştir. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nı bu yardımlara şeffaf veri paylaşımı gerçekleştirmediği için, yardım programından yararlanan/yararlanamayan kişi ya da hanelerin özelliklerine ilişkin elimizde veri bulunmamaktadır. Sadece bakanlığın açıkladığı yardımlardan yararlanan hane sayısı ve yardımların toplam tutarı bilgisi vardır. **Pandeminin başladığı Mart ayından verilerin açıklandığı Kasım ayı başına kadar geçen 7,5 aylık sürede 8,3 milyon haneye 8,3 milyar TL yardım yapılmıştır. Bu hane başına aylık yalnızca 133 TL'lik bir yardım anlamına gelmektedir ki bunun da hanelerin başta gıda olmak üzere temel ihtiyaçlarını karşılamaktan uzak olduğu açıktır.**

Tablo 4. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın verilerine göre pandemi boyunca kısa çalışma ödeneği ve nakdi ücret desteğinden yararlananların sayısı ve miktarı

		Ödeme Hapılan Hane/Kişi Sayısı	Miktar (TL)
Sosyal Destek Programı	Faz1	2.111.254	2.111.254.000
	Faz 2	2.316.010	2.316.010.000
	Faz 3	1.882.840	1.882.840.000
Biz Bize Yeteriz Türkiyem Kampanyası		2.038.550	2.038.550.000
TOPLAM		8.348.654	8.348.654.000

d) Gıdaya Erişim Temel Bir Sorun Haline Gelmiş Durumda

İHD'ye yapılan yardım başvurularında dikkat çeken bir nokta da yardım talebinde bulunan **yurttaşların özellikle süt, yiyecek gibi temel gıda ihtiyacını vurgulaması ve bunları talep etmesidir**. Alan araştırmaları yoksulların esasında aynı yardımlar yerine, nakdi yardımları tercih ettiğini göstermektedir. Bu tür yardım talepleri en büyük iktisadi kriz anlarında en temel ihtiyaçlarını karşılamakta zorlanılan dönemlerde daha çok ön plana çıkmaktadır. Pandemi nedeniyle gelirlerde ortaya çıkan ani ve keskin düşüşler pek çok haneyi gıdaya erişim noktasında bile zora sokmuş durumdadır. Özellikle, bebekli-çocuklu hanelerde sorunun şiddetlendiği görülmektedir.

İHD'ye yapılan bir başvuruda, başvurucu "Ev hanımıyım, 4 çocuğum var eşim işsiz yardıma ihtiyacım var virüs yüzünden eşim işsiz kaldı çocuklarıma gerek gıda gerek giysi hiç bir ihtiyaçlarını karşılayamıyor, artık gücümüz kalmadı, birçok yere başvurmaya çalıştım ama olmadı hiç ses çıkmadı" demektedir.

İHD'ye yapılan bir başvuruda, başvurucu "Virüs dolayısıyla eşim ara ara işe gidemiyor. Maaşında da haciz var. Asgari ücretin altında maaş alıyor. Evimiz kira iki çocuğum var. Geçim sıkıntısı çekiyoruz. Devletimizin sağladığı gıda temizlik para yiyecek ekmek yardımlarından yararlanmak istiyorum" demektedir.

Hemen belirtelim ki, İHD'ye yapılan başvurulardaki gıdaya erişim vb. temel insani ihtiyaçlara yönelik yakıcı ihtiyaç, pandemi sürecinde derin yoksulluk yaşayan hanelere yönelik araştırmaların bulguları ile büyük benzerlikler sergilemektedir.

e) Pandemi Süresince Haneler Sabit Düzenli Giderleri Nedeniyle Borçlanıyor

Gelir kaybını ikame eden yeterli sosyal desteklerin olmadığı koşullarda, pandeminin yol açtığı iş ve gelir kaybı, kayıtlı ya da kayıt dışı çalışan işçiler, bağımsız çalışanlar ve işsizler için hanelerindeki yoksulluğun derinleşmesine yol açmaktadır. Alan araştırmalarında olduğu gibi İHD'ye yapılan başvurular da emekçi hanelerin pandemi süresince gıda, barınma gibi temel ihtiyaçlarını karşılamakta zorlandığını, faturalarını ödeyemediğini göstermektedir. Bu durum iki biçimde borçlanmaya yol açmaktadır. İlki formel ya da enformel kaynaklardan borç para bulma şeklindedir. Hükümet yetkilileri pandeminin ekonomik ve sosyal etkilerine karşı alınan tedbirler kapsamında, aylık geliri 5 bin TL'nin altında olan yaklaşık 9 milyon kişiye 47,5 milyar TL bireysel ihtiyaç kredisi sağlandığını açıklamıştır. Kişi ve hanelerin pandemideki gelir kayıplarını gelecekteki gelirleri karşılığında borçlanarak telafi etmeye çalışmaları açısından 9 milyon kişinin borçlanmış olması önemli bir göstergedir. Ancak İHD'ye yapılan başvurular en yoksul kesimler açısından bu borçlanma olanaklarının mümkün olmadığını göstermektedir.

İHD'ye yapılan bir başvuruda, başvuru "Ben yaklaşık olarak 3 yıldır günü birlik işlerle ailemin ihtiyaçlarını karşılamaya çalışıyorum. Nisan'ın 3'ünde kamu bankalarına devlet destekli krediye başvurduğum ve tam 90 gün bekledim. Bana ret geldi. Ülkemizde eşitlik haklarının çiğnendiğini ifade etmek istiyorum ve sizlerden bu konuyla yakından ilgilenmenizi arz ederim. Benim şu an sadece kira borcum 10.000 bin TL ve pandemi dolayısıyla işsiz kaldım ve ben ailemin ihtiyaçlarını karşılamakta çok zorlanıyorum" diye belirtmektedir.

İHD'ye yapılan bir başvuruda, başvuru "Kasım 2019'dan bu yana işsizim. İşsizlik ödeneği alıyordum bitti. Mart'ta pandemiden dolayı oteller kapandı eşim de işten çıkarıldı, ücretli izin ödeneği alıyor. 1350 TL ile geçinmeye çalışıyoruz. (...) Evimde satılacak şeyleri satıyorum. İcralık borçlarımız var, ödeyemiyorum. Bunaldım. İş yok. Kamu bankaları destek kredisine başvurduğum. Çıkmadı. Eşim ... adına da başvurduğum, çıkmadı. 3 aydır olumsuz geldi. Ben anlamıyorum, geliri 5000 altında herkes faydalanacak dendi. Benim şu an gelirim 1300 lira, ben faydalanamıyorum" demektedir.

İkinci borçlanma biçimi, esas olarak hanelerin temel sabit giderlerini (kira, faturalar vb.) ödeyememesi nedeniyle oluşan birikmiş borçlardır. İHD'ye yapılan başvurularda hanelerin kira, elektrik, su faturaları, gıda harcamaları, kredi borcu gibi sabit düzenli giderlerin karşılayamadıklarına ve bunların biriktiğine ilişkin vurgular yoğunudur. Dikkat çekici olan, sabit giderlere bağlı borçların birikmesi durumunun istihdam statüsünden, sigortalılık durumundan bağımsız olarak ortak bir örüntü biçiminde öne çıkmasıdır. Başvurular özellikle pandemi sürecinde iş ya gelir kaybına uğrayan hanelerin sabit giderlerin yarattığı borç yükü altında ezildiklerini göstermektedir.

İHD'ye yapılan bir başvuruda, başvuru "Covid-19 pandemi hastalığı yüzünden işten ilk önce ücretsiz izne çıkardılar, daha sonra işyerinden haber vermeden işten çıkarıldım. Şu an 3 tane birikmiş kira borcum, elektrik, su ve doğalgaz borcum bulunmaktadır. Hiç bir yerden yardım alamıyorum, eşimin ve çocuklarımın temel ihtiyacını karşılayamıyorum" diye ifade etmektedir.

Başvurularda pandemiye bağlı ekonomik güçlüklerle vurgular ön plana çıkmakla birlikte, başvuru sahipleri arasında esas olarak pandemi öncesine de uzanan uzun ve derin bir yoksulluğu deneyimleyenlerin de ciddi bir ağırlığı oluşturduğu görülmektedir. Hanelerin önemli bir bölümünün, 2018'de başlayan krizini de derinden yaşayan uzun süreli işsizler ya da yoksul hanelerdir. Bu durum hanelerin iktisadi çalkantılar karşısındaki göstermesi açısından önemlidir.

f) Küçük Esnafa ve Bağımsız Çalışanlara Düşen: Borç Erteleme ve Yeni Borçlar

Küçük esnaf ve bağımsız çalışanlar da korona pandemisi sürecinden önemli ölçüde etkilenmiştir. ILO'nun çeşitli ülkelerden derlediği veriler, pek çok ülkede küçük esnaf

ve bağımsız çalışanlara yönelik mali desteklerin yapıldığını göstermektedir. Türkiye’de ise hükümet küçük esnaf ve bağımsız çalışanlara doğrudan nakdi destek vermek yerine SGK primlerinin ertelenmesi, borç yapılandırması ya da yeni kredi olanaklarının sağlanması yoluna gitmiştir. Bu aylarca gelir elde edemeyen esnaf ve bağımsız çalışanların toplam borç stokunun büyümesi demektir. Hükümet ayrıntılı açıklamalar yapmadığı için küçük esnaf ve bağımsız çalışanların ne ölçüde yararlandığını tespit etmek mümkün olmasa da, bakanlığa göre 787 bin esnaf 29,9 milyar TL’lik esnaf destek kredisi kullanmıştır.

İHD’ye yapılan başvurular arasında oransal olarak düşük olmakla birlikte esnaf ve bağımsız çalışanlar da bulunmaktadır. İşlerinin bozulması ya da kısıtlamalar nedeniyle maddi zorluk yaşadığını belirten esnaf ve bağımsız çalışanlar, özellikle ödeme sıkıntılarına dikkat çekmektedir.

İHD’ye yapılan bir başvuruda, başvuru “Covid 19 pandemisinden itibaren işyerinde işlerim çok kötü. Ödemelerimi yapamaz oldum. (...) Psikolojim bozuldu, maddi sıkıntı yaşıyorum. Evli ve 2 çocuk babasıyım” diyerek, yaşadığı durumu ortaya koymuştur.

g) Pandemi Kadın Yoksulluğunu Derinleştirdi

İHD’ye yapılan ekonomik ve sosyal hak temelli ihlallere ilişkin başvuruların %75’i kadınlar tarafından gerçekleştirilmiştir. Başvuruların içeriğine bakıldığı zaman çoğunluğunun maddi yardım (%93,7) ve işsizlik (%46,2) temelli başvurular olduğu görülmektedir. Kadınların yoğun olarak istihdam edildikleri sektörlerin pandemi ile derinleşen ekonomik krizden en fazla etkilenen sektörler olması, kadınların kayıt dışı işlerde daha yoğun istihdam edilmesi, kadınların pandemiden daha olumsuz etkilenmesinde belirleyici olmuştur. Son bir yılda kadınları işgücüne katılımı 7 puan, istihdama katılım oranı %5,1 azalırken gelir ve sosyal güvenceden yoksun kadınlar derin bir yoksullukla yüz yüze kalmıştır.

İHD’ye yapılan bir başvuruda, başvuru “Yeni evlendim, eşim covidten dolayı çalışmıyor, mağdurum. Kirada yaşıyorum ve senelik 8000 TL kira veriyoruz, borcumuz var borcumuzu ödeyemiyoruz: herhangi bir yerden gelirim yok. Üstelik hamileyim, yardımlarınıza muhtacım” diyerek, yardım talebinde bulunmaktadır.

Kadınlar pandemiden yalnızca ekonomik ve sosyal yönden olumsuz etkilenmekle kalmamıştır. Pandemiyle birlikte cinsiyete dayalı ayrımcılık keskinleşmiş, hanelerin günlük yeniden üretimine yönelik işler ile bakım yükü kadınların omuzlarına binmiştir. İHD’ye yapılan başvurular hasta, çocuk, engelli bakımı gibi bakım hizmetlerine ihtiyaçla birlikte kadınların hanenin geçimini sağlamadaki yükümlülüklerinin de arttığını

göstermektedir. Bu bakımda özellikle yoksul haneler içerisinde geçimin kadınlaşması gözlenmektedir.

İHD'ye yapılan bir başvuruda, başvurucu "Ben sizden erzak hijyen yardımı istiyorum. Benim sıkıntım esim b sene öncesi kalp krizi geçirdi anjiyo oldu verem atlattı. Sigortamız yok işten de çıkarıldı virüsten dolayı zaten zor çalışıyordu. (...) 2 çocuğum var küçükler. 7-8 aydır elektrik su doğalgazımız kesikti. Suyum ve elektriğim virüsten dolayı açıldı. (...) Erzak ve temizlik malzemeleri ihtiyaçlarımız var, sadece yardım edin bize de bir an önce" diyerek, yaşadığı sıkıntılara çözüm bulunmasını istemektedir.

İHD'ye yapılan bir başvuruda, başvurucu "Eşim ücretsiz izne çıkarıldı, hiçbir yerden yardım alamadık, 3 küçük çocuk var. Bankalara borcumuz var. Devletin verdiği 1750 TL'lik maaş direk banka borçlarına gidiyor. Mağduruz çocuklara bez, mama alamaz hale geldik, lütfen yardım edin" talebinde bulunmaktadır.

Pandemiden engelli, yaşlı ya da bakıma muhtaç bireylerin bulunduğu haneler de son derece olumsuz etkilenmiştir. İHD'den yardım talebinde bulunan birçok hanede engelli ya da bakıma muhtaç birey ya da bireylerin bulunduğu çok görülmektedir.

İHD'ye yapılan bir başvuruda, başvurucu "Benim 3 çocuğum var biri engelli ve gözleri görmüyor, hiç gelirimiz yok, eşim de hasta çalışmıyor, ev kira ve benim tek gelirim var oda oğlumun aylık 500 TL olan parasıdır başkada yok ev rutubet çekiyor lütfen Allah için bana da yardım edin" demektedir.

İHD'ye yapılan bir başvuruda, başvurucu "Oğlum aslım hastası çamaşır suyu içtikten sonra ciğerlerde rahatsız ve kalbi delik doğdu kızım yedi yaşında 40 kila obezite şeker hastası olabilir dendi eşim işten çıkarıldı fatura kira ödeyemez olduk lütfen yardım edin" talebinde bulunmaktadır.

h) Özellikle Güvencesiz-Süreksiz İşlerde Çalışanların Emeklilik Hakkına Erişim Olanakları Zorlaştı

Türkiye'de uzun vadeli sigorta kollarından yaşlılık (emeklilik) sigortası yararlanmak için gerekli olan prim gün sayısı ve yaş koşulları, 1999 ve 2006 yıllarında gerçekleştirilen "sosyal güvenlik reformları" ile kademeli olarak Türkiye işgücü piyasasının gerçekleri gözlemlenmeden yükseltildi. Aylığa hak kazanmak için gerekli olan prim gün sayısının yükseltilmiş olması nedeniyle, sigortalılar için prim günlerinin eksiksiz bildirilmesi başta emeklilik olmak üzere sosyal güvenlik haklarına erişimde yaşamsal önemdedir.

Pandemi ile birlikte milyonlarca çalışan işsizlik sigortası kapsamındaki kısa çalışma ödeneği ve nakdi ücret desteği programından yararlanmaktadır. Bu programlardan yararlananların, destekten yararlandıkları süre boyunca GSS primleri İşsizlik Sigortası Fonundan karşılanırken, kısa ve uzun vadeli sigorta kollarına ilişkin primleri karşılanmamaktadır. Yani destekten yararlananların sadece GSS primleri yatırıldığı için, destekten yararlandıkları süre emeklilik yönünden hizmetten sayılmayacaktır. Sigorta kolları kapsamındaki pek çok ödenek (malullük, ölüm, analık vb.) prim gün sayısı koşu-

luna bağılı olduğu için bu durum sigortalılar açısından hak kaybına neden olmakta, sigorta kollarına erişimlerini zorlaştırmaktadır. Bu durum işgücü piyasasındaki dezavantajlı durumları da gözetildiğinde özellikle güvencesiz-süresiz işlerdeki yaşlı çalışanların emeklilik hakkına erişimini özel olarak zorlaştırmaktadır.

Bazı ülkelerde işsizlik sigortasından yararlanan sigortalıların uzun vadeli sigorta kollarına ilişkin primleri de işsizlik sigortasından ödenmekte ya da ödenekten yararlandıkları süre ödenmiş kabul edilmektedir. Kısa çalışma ve ücretsiz izin düzenlemelerinin uzatılarak uygulamaya devam edildiği ülkemiz koşullarında benzer bir düzenlemenin yapılması sadece yaşlı çalışanların emeklilik haklarına erişimleri için değil, tüm sigortalıların sosyal güvenlik haklarına erişimleri için yaşamsal önemdedir.

i) Kayıtlı Çalışanlar

Türkiye’de çalışma çağında olup, çalışma yeterliliğine sahip nüfusa yönelik nakdi bir *genel yardım programı* bulunmamaktadır. OECD ülkeleri ile karşılaştırıldığında Türkiye bu yönüyle istisnai bir örnektir. Çalışma yeterliliğine sahip yetişkinler (özellikle genç bekârlar) yaygın bir şekilde yardımlardan dışlanmaktadır. Bu nedenle çalışma çağındaki pek çok kişi, pandemi süresince nakdi yardıma ihtiyacı olmasına rağmen yardımlardan yararlanamamıştır. Aynı şekilde bir işte kayıtlı olarak çalışanlar mevcut sosyal yardım rejimi içerisinde nakdi sosyal yardımlardan yararlanamamaktadır. Oysa kısa çalışma ödeneği ve nakdi ücret desteklerinin son derece yetersiz miktarı nedeniyle pek çok sigortalı pandemi süresince yardıma ihtiyaç duymuştur. Ancak pandeminin ekonomik sosyal yıkımını hafifletmek için dağıtılan 1000’er TL’lik yardımlara 5510 sayılı kanunun 4-b bendi kapsamında sigortalı olanlar (bağımsız çalışanlar) hariç sigortalı olanlar başvuramamaktadır. İHD’ye yapılan başvurular arasında sigortalı olduğu için yardım alamadığını belirten çalışanlar vardır.

j) İşsizlik Sigortası Kaynakları Etkin Kullanılmadı, Kullanılmıyor

Türkiye’de işsizlik sigortası 4447 sayılı yasa ile 1999 tarihinde kurulmuştur. Katı hak kazanma koşulları, ödeneklerin düşüklüğü ve sağlanan ödeneklerin kısa süreli olması nedeniyle sigorta kolunun gelirleri giderlerini sürekli olarak aşmış ve işsizlik sigortası fonu sürekli büyümüştür. Fondaki kaynakların verimli, randımanlı ve güvenceli değerlendirilmesi temel bir sigortacılık ilkesi olmasına rağmen, fon kaynakları daha çok devletin ucuz finansman kaynağı olarak değerlendirilmiş, fondaki birikimlerden elde edilen gelirler potansiyelinin altında kalmıştır. Buna rağmen Türkiye’de ilk Covid-19 vakasının ortaya çıktığı Mart 2020’ye gelindiğinde fonun 131 milyar TL’lik birikmiş kaynağı bu-

lunmaktaydı. Bu tutarla 3 ay boyunca 15 milyon ücretliye asgari ücret düzeyinde destek sağlanabilmesi mümkündür. Ancak Covid-19'un yarattığı büyük tahribata karşı fondaki bu paranın yalnızca 31,1 milyar TL'sini (%24) kullandı.

Tablo 5. İşsizlik sigortası fonundaki mevcut birikimle asgari ücret düzeyinde yapılabilecek 3-6 aylık maddi destek maliyet hesabı¹¹

	3 Ay Süreyle	6 Ay Süreyle
Toplam Kaynak (2020 Ekim)	107.921.392.000	107.921.392.000
Net Asgari Ücret (2020)	2.325	2.325
Toplam Yararlanabilecek İşçi Sayısı	15.472.601	7.736.301
1 Milyon İşçi Yararlanırsa	6.975.000.000	13.950.000.000
3 Milyon İşçi Yararlanırsa	20.925.000.000	41.850.000.000
5 Milyon İşçi Yararlanırsa	34.875.000.000	69.750.000.000
10 Milyon İşçi Yararlanırsa	69.750.000.000	139.500.000.000
15 Milyon İşçi Yararlanırsa	104.625.000.000	209.250.000.000

Halen İşsizlik Sigortası fonunda 107,9 milyar TL bulunmaktadır. Bu miktar Covid-19 ile mücadelede işçilere acil destek paketi olarak kullanılabilir. Özellikle vaka sayısının on binlerle ifade edildiği ve uzmanların mutlak bir kapanmanın gerekli olduğunu belirttiği şu günlerde fondaki para ile 15,4 milyon işçiye 3 ay boyunca ya da 7,7 milyon işçiye 6 ay boyunca asgari ücret düzeyinden ödeme yapılabilir.

Ancak fon kaynaklarını çok uzun süredir keyfi şekilde kullanan devlet, milyonlarca işçiye aylarca destek sağlayacak bu kaynağı etkin bir şekilde kullanmıyor. Bunun yerine pandemi öncesinde olduğu gibi fon kaynakları istihdamı koruma/teşvik etme bahanesiyle işverenlere teşvik olarak aktarılmaya devam ediyor. Yalnızca pandemi döneminde (Mart-Ekim) fondan işverenlere teşvik ve destek olarak aktarılan tutar 10 milyar TL'ye ulaşmış durumda. **Ocak-Şubat ayları da eklendiğinde işverenlere aktarılan tutar 13,6 milyar TL'ye çıkmaktadır. Bu tutar fonun yılın ilk on ayındaki gelirlerinin %44'üne denk gelmektedir.**

Fabrikalarda vaka sayısının hızla yayıldığı göz önünde bulundurulduğunda, fondaki kaynaklar vakit geçirilmeksizin işçiler için kullanılmalı; zorunlu ve acil olmayan mal ve hizmet üretimi durdurulmalıdır. Kapanmanın gerçekleştirilmesi için gerekli olan maddi kaynak İşsizlik sigortası fonunda mevcuttur. Bu kaynak diğer kamu kaynakları ile desteklenerek Covid-19 ile etkin bir şekilde mücadele edilip, pandeminin büyük toplumsal tahribatı engellenebilir.

k) Covid-19'a Bağlı İş Cinayetleri

¹¹ <http://disk.org.tr/wp-content/uploads/2020/03/Covid-19-ve-Isizlik-Sigortasi-Fonu.pdf>

Mart ayından itibaren pandeminin sağlık boyutu kısaca “maske, mesafe, hijyen” olarak ifade edilen üç temel bireysel önlem odaklı olarak tartışılmış ve pandemi süresince “evde kal” çağrıları ile yetinilmiştir. Ancak işyerlerinin kapatılmadığı ve güçlü nakit desteklerinin sunulmadığı mevcut koşullarda nakit bağı kısılcacındaki emekçi haneler açısından bu evde kal çağrıları uygulanabilir olmamıştır. İşkollarının çoğunda çalışma durmadığı gibi, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın açıkladığı korona önlemleri de alınmamış, çoğu işyerinde maske sağlanması dışında özel bir önlem alınmamıştır. Hastalığın yayılması açısından yüksek risk oluşturan kalabalık, kapalı alanlar olan fabrika ve işyerlerinde yeterli tedbirler alınmadan çalışma sürdürülmüştür. Hatta hemen tüm illerde sokağa çıkma yasağı olan günlerde bile alınan özel izinlerle işçiler çalışmak zorunda bırakılmıştır. Covid vakalarının görüldüğü bilinen işyerlerinde üretimin durmaması, işyerinin pandemi koşullarına göre yeniden düzenlenmesi, tedbirlerin alınmaması, önlemlerin yeterince denetlenmemesi pandemiden çalışanların daha çok etkilenmesine neden olmuştur.

SGK pandemiyi daha başında 07.05.2020 tarihinde yayımladığı genelge ile Covid-19 kapsamında sağlık kuruluşlarına başvuran sigortalılar için yasanın 15.maddesine atf yaparak ‘hastalık sigortası’ kapsamında provizyon alınması yönündeki genelgesi ile işyerlerindeki korona vakalarının iş kazası ya da meslek hastalığı olarak kayıt altına alınmasının önüne geçmiştir. Bunun iki önemli sonucu vardır: Birincisi, iş kazası bildirimini yapılmadığı için işyerinde koronaya yakalanan işçiler, 5510 sayılı yasanın iş kazası ve meslek hastalıkları sigorta kolunda sağlanan haklarına erişebilmek için durumun iş kazası olduğunu yargı yoluyla ispatlamak durumunda kalacaktır. Bu da sosyal güvenlik haklarına erişimi zorlaştıran bir unsurdur. İkincisi ise, pandemi süresince koronaya yakalanan ya da korona nedeniyle yaşamını yitiren çalışan sayısını SGK istatistiklerinden izlemek mümkün olmayacaktır. Oysaki **İşçi Sağlığı İş Güvenliği Meclisi'nin verilerine göre 11 Mart-10 Kasım 2020 dönemini kapsayan 9 aylık sürede en az 368 çalışan Covid 19 nedeniyle yaşamını yitirmiştir.** DİSK'in örgütlü olduğu işyerlerini kapsayan araştırması sağlıklı bir şekilde kaydı tutulmasa da pandemiyi işçilerin sağlığı üzerindeki tahribatının daha büyük çaplı olduğuna ilişkin güçlü ipuçları sunmaktadır. Örneğin DİSK'e bağlı **Birleşik Metal-İş Sendikası'nın örgütlü olduğu işyerlerinin dörtte üçünde aktif vaka görülmüştür, bazı fabrikalarda ise virüs bulaşan işçilerin oranı yüzde 30'a ulaştığı belirtilmektedir.** Bu durum esasında İstanbul, Kocaeli, Gaziantep gibi işçi yoğunluğunun yüksek olduğu şehirlerde son dönemde vaka sayılarının hızlı artışın analizinde dikkate alınması gereken bir unsurdur.

I) Yerel Yönetimlerin ve Çeşitli Siyasi Partilerin Pandemi Döneminde Gerçekleştirdiği Yardımlar

Devletin ve hükümetin pandemi döneminde ekonomik ve sosyal sorumluluklarını yerine getirememesi nedeniyle muhalif partiler ve muhalif partilerin yönetiminde olan yerel yönetimler siyasal iktidarın bütün engelleme girişimlerine karşı halkın temel ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmışlar ve önemli miktarda bu alana kaynak aktarmışlardır.

HDP'nin Kardeş Aile Kampanyası kapsamında 57 ildeki koordinasyonlar sayesinde 75 bin 247 ihtiyaç sahibi aileye destek sağlanmıştır.¹²

CHP'li belediyelerin pandemi sürecinde yaptığı bazı destekler şunlardır:¹³

- Ankara Büyükşehir Belediyesi tarafından başlatılan iftarver.com adresine yapılan iftar bağışları 500 bin 059 kişiyle, toplamda 7.500,885 TL'ye ulaştı.
- Başkan Mansur Yavaş'ın başlattığı '6 Milyon Tek Yürek' kampanyasında 24 bin 096 adet nakit yardım bağışı 4 milyon 650 bin 300 TL'ye ulaştı.
- 8.084 adet AnkaraKart yüklemesi yapılarak, 448 bin 337 TL'ye ulaştı.
- İzmir Büyükşehir Belediyesi 19 noktaya maskematikler kurdu. Yurttaşlara bir günde ücretsiz 117 bin 330 maske dağıtıldı.
- Mersin Büyükşehir Belediyesi'nin ücretsiz ekmeğe dağıtımını sadece 'Vefa Destek Grubu' yapar diyerek engellendi. Belediye bu kez ekmeği çok düşük bir ücretle yurttaşlara ulaştırmaya devam etti.
- Adana Büyükşehir Belediyesi, özel halk otobüslerine günlük 15 lt, minibüslere günlük 10 lt ve taksilere aylık 40 lt olmak üzere 2 aylık yakıt desteğine başlayacaklarını duyurdu.
- Ankara Büyükşehir Belediyesi pazar esnafından ürün alımı yaptı. Belediyenin gıda yardımları dağıtımını için nakliye esnafıyla hareket etti.
- Üreticiden tüketiciye ürünleri aracısız şekilde ulaştırmayı hedefleyen Başkent Market'in ilk şubesi 30 Nisan'da Ankara-Etimesgut'ta açıldı. Kadın kooperatiflerinin ve birliklerin ürünleri satışa sunuluyor.
- İzmir Büyükşehir belediyesi "Halkın Bakkalı" projesini hayata geçirdi. Yurttaşlar buradan gıda paketi satın alarak ihtiyaç sahiplerine ve üreticilere destek olarak dayanışmaya katkı sunuyor.
- Adana Büyükşehir Belediyesi, bağış yapmak isteyenlerle ihtiyaç sahipleri arasında köprü olmayı amaçlayan "sefkatkoprusu.com"u kurdu.
- Antalya Muratpaşa Belediyesi "ihtiyaç sahibi komşumuz ile yardımsever komşumuzu buluşturuyoruz" diyerek "komsumeclisi.com"u başlattı.
- Edirne Belediyesi de veren elin alan eli görmediği, "Edirne imece" isimli bir uygulama geliştiriliyor.

¹² <https://www.gazeteduvar.com.tr/politika/2020/06/28/hdpnin-kardes-aile-kampanyasi-sonlan-dirildi-75-bin-aileye-ulasildi>

¹³ <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/chpli-seyit-torun-belediyelerin-yaptigi-yardimlari-acik-ladi-chp-hizmet-icin-var-1739488>

- İstanbul Büyükşehir Belediyesi su ve doğalgaz faturalarını ödemekte zorlanan hanelerle, bağışçı yurttaşları buluşturduğu “Askıda Fatura” uygulaması gerçekteştirdi. İzmir, Aydın ve Ankara da kampanyayı başlattı.
- Beşiktaş Belediyesi, yurttaşların internet üzerinden yaptığı market alışverişlerinde ihtiyaç sahipleri için ‘Online Dayanışma Askısı Projesi’ni hayata geçirdi.

YAPILAN YARDIMLAR

- Yardım edilen aile sayısı: 4.248.927
- Nakdi yardım alan sayısı: 194.667
- Suyu açılan abone sayısı: 252.257
- Ödenen su faturası sayısı: 9.243.093
- Kirası ertelenen işyeri sayısı: 19.065
- Bakım hizmeti alanların sayısı: 131.852
- Dağıtılan dezenfektan miktarı: 33.021.332 litre
- Konaklatılan sağlıkçıların sayısı: 7.897
- Dezenfekte olan bina, araç sayısı: 1.703.953

5. TÜRKİYE’İN ULUSAL VE ULUSLARARASI YÜKÜMLÜLÜKLERİ

Türkiye’nin gerek ulusal mevzuatında gerekse altına imza atıp onayladığı uluslararası sözleşmeler devlete birçok yükümlülükler getirmektedir. Bunlar içerisinde özellikle yoksulluktan kurtulma hakkı çerçevesinde çalışma, sosyal güvenlik, hayat standartı haklarını belirtmek gerekir.

Bunlar;

1. 1982 Anayasası’nın 2. Maddesinde “**sosyal hukuk devleti**” vurgusu ile 49. Maddesinde yer alan “**Devlet, çalışanların hayat seviyesini yükseltmek, çalışma hayatını geliştirmek için çalışanları ve işsizleri korumak, çalışmayı desteklemek, işsizliği önlemeye elverişli ekonomik bir ortam yaratmak ve çalışma barışını sağlamak için gerekli tedbirleri alır**” hükmü devlete bazı yükümlülükler yüklemektedir.

Yine anayasanın 65. Maddesi “**Devlet, sosyal ve ekonomik alanlarda Anayasa ile belirlenen görevlerini, bu görevlerin amaçlarına uygun öncelikleri gözeterek malî kaynaklarının yeterliliği ölçüsünde yerine getirir.**”

2. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nde;

Madde 23:

1. Herkesin çalışma, işini özgürce seçme, adil ve elverişli koşullarda çalışma ve işsizliğe karşı korunma hakkı vardır.
2. Herkesin, herhangi bir ayırım gözetilmeksizin, eşit iş için eşit ücrete hakkı vardır.
3. Çalışan herkesin, kendisi ve ailesi için insan onuruna yaraşır bir yaşam sağlayacak düzeyde, adil ve elverişli ücretlendirilmeye hakkı vardır; bu, gerekirse, başka toplumsal korunma yollarıyla desteklenmelidir.
4. Herkesin, çıkarını korumak için sendika kurma ya da sendikaya üye olma hakkı vardır.

Madde 25: 1. Herkesin, kendisinin ve ailesinin sağlığı ve iyi yaşaması için yeterli yaşama standartlarına hakkı vardır; bu hak, beslenme, giyim, konut, tıbbi bakım ile gerekli toplumsal hizmetleri ve işsizlik, hastalık, sakatlık, dulluk, yaşlılık ya da kendi denetiminin dışındaki koşullardan kaynaklanan başka geçimini sağlayamama durumlarında güvenlik hakkını da kapsar.

2. Anne ve çocukların özel bakım ve yardıma hakları vardır. Tüm çocuklar, evlilik içi ya da dışı doğmuş olmalarına bakılmaksızın, aynı toplumsal korumadan yararlanır.

Hükümleri, insanların yaşamını sürdürmesi, temel hak ve özgürlüklerden yararlanma konularında devletlerin yükümlülüklerini düzenlemiştir.

3. Türkiye'nin taraf olduğu, yani imzalayıp onayladığı uluslararası sözleşmelere uyma zorunluluğu vardır. Devletlerarasında yapılan bildirimler tavsiye niteliğindedeyken, **sözleşmeler uyulması gereken belgelerdir**. Türkiye Cumhuriyeti anayasasının 90. Maddesine “**Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası antlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası antlaşma hükümleri esas alınır hükmü eklenmiştir**.”

4. ILO Sözleşmeleri

Türkiye çalışma hayatını düzenleyen birçok ILO (Uluslararası Çalışma Örgütü) sözleşmesine imza atmıştır.

Türkiye'nin onayladığı ILO (Uluslararası Çalışma Örgütü) Sözleşmeleri de devletin çalışanlara, işsizlere karşı yükümlülüklerini ortaya koymaktadır.

Çalışma hayatını düzenleyen ve devletlere yükümlülükler öngören 189 ILO sözleşmesinin 59'u Türkiye tarafından onaylanmış olup bu sözleşmelerin 53'ü yürürlüktedir. Türkiye'nin ILO sözleşmelerini onaylama oranı yüzde 31'dir. Türkiye 1995-2015 döneminde 87 sayılı Sendika Hakkı ve Özgürlüğünün Korunması Sözleşmesi nedeniyle 18 kez, 98 sayılı Sendikalaşma hakkı ve Toplu Pazarlık Sözleşmesi nedeniyle 18 kez ve 111 sayılı İstihdamda Ayrımcılık Sözleşmesi nedeniyle 11 kez Uzmanlar Komitesi raporlarına girmiştir. Türkiye Uzmanlar Komitesi raporlarının müdavim ülkeleri arasında yer alıyor. Türkiye'nin Uzmanlar Komitesi raporlarında sıklıkla yer alması ILO sözleşmelerinin çok sık ihlal edildiği anlamına geliyor. Türkiye son 10 yılda Aplikasyon Komitesinde en çok ele alınan ülkeler arasında yer almaktadır.

Buna karşılık yoksulluğun ortadan kaldırılması, kadınların ev içi emeğinin görünür kılınmasını sağlayacak birçok sözleşme onaylanmamıştır.

Türkiye'nin Onaylamadığı ILO Sözleşmeleri ve Tavsiye Kararları

- 156 No'lu Aile Sorumlulukları Olan İşçiler Sözleşmesi, 1981
- 123 No'lu İstihdam (Aile Sorumlulukları Olan Kadınlar) Tavsiye Kararı, 1965
- 165 No'lu -Aile Sorumlulukları Olan İşçiler Tavsiye Kararı, 1981
- 175 No'lu Kısmi Süreli Çalışma Sözl., 1994
- 177 No'lu Ev-eksenli Çalışma Sözleşmesi, 1996
- 183 No'lu Analığın Korunması Sözleşmesi, 2000
- 189 sayılı Ev İşçileri için İnsana Yakışır İş Sözleşmesi, 2011

5. Avrupa Sosyal Şartı

Bunun yanında 1961 tarihinde yürürlüğe giren ve Türkiye'nin 18 Ekim 1961 tarihinde onayladığı **Avrupa Sosyal Şartı** ve 27 Haziran 2007 tarihinde onayladığı **Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı** da ekonomik ve sosyal haklar alanında devletlere birtakım yükümlülükler yüklemektedir.

Bölüm I

Mad 1. Herkes, özgürce edinebildiği bir işle yaşamını sağlama fırsatına sahiptir.

Mad 4. Tüm çalışanların, kendileri ve ailelerine iyi bir yaşam düzeyi sağlamak için yeterli âdil bir ücret alma hakkı vardır.

Mad 8. Çalışan kadınlar, anne olmaları durumunda, özel korunma hakkına sahiptir.

Mad12. Tüm çalışanlar ve bakmakla yükümlü oldukları kişiler sosyal güvenlik hakkına sahiptir.

Mad13. Yeterli kaynaklardan yoksun olan herkes, sosyal ve tıbbi yardım alma hakkına sahiptir.

Mad14. Herkes sosyal refah hizmetlerinden yararlanma hakkına sahiptir.

Mad16. Toplumun temel birimi olarak aile, tam gelişmesini sağlamaya yönelik uygun sosyal, hukuksal ve ekonomik korunma hakkına sahiptir.

Mad19. Bir Akit Taraf vatandaşı olan göçmen işçiler ve bunların aileleri herhangi bir başka Akit Taraf ülkesinde korunma ve yardım alma hakkına sahiptir.

Mad 20. Tüm çalışanlar, istihdam ve meslek konularında cinsiyete dayalı ayırım yapılmaksızın fırsat eşitliği ve eşit muamele görme hakkına sahiptir.

Mad 24. Tüm çalışanlar, iş akdinin sona erdiği durumlarda korunma hakkına sahiptir.

Mad 29. Tüm çalışanlar toplu işten çıkarma sürecinde bilgilendirilme ve danışılma hakkına sahiptir.

Bölüm II

Madde 4 - Adil bir ücret hakkı Akit Taraflar, adil bir ücret hakkının etkili bir biçimde kullanılmasını sağlamak amacıyla:

1. Çalışanların kendilerine ve ailelerine iyi bir yaşam düzeyi sağlayacak ücret hakkına sahip olduklarını tanımayı;
2. Özel durumlara ilişkin istisnalar dışında, çalışanların fazla mesai karşılığında zamlı ücret alma hakkına sahip olduklarını tanımayı;
3. Çalışan erkekler ile kadınların eşit işe eşit ücret hakkına sahip olduklarını tanımayı;

Madde 16. Ailenin sosyal, yasal ve ekonomik korunma hakkı Akit Taraflar, toplumun temel birimi olan ailenin tam gelişmesi için gerekli koşulları sağlamak amacıyla; sosyal yardımlar ve aile yardımları, mali düzenlemeler, konut sağlama, yeni evlilere yardım ve diğer uygun araçlarla aile yaşamının ekonomik, yasal ve sosyal bakımdan korunmasını teşvik etmeyi taahhüt ederle

6. EKONOMİK, SOSYAL VE KÜLTÜREL HAKLAR ULUSLARARASI SÖZLEŞMESİ

TBMM tarafından onaylanan ve 20.06.2003 tarihli Resmi Gazete' de yayımlanarak yürürlüğe giren **Ekonomik, Sosyal Ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi**'nde de devletin yurttaşlarına karşı ödevleri belirtilmektedir.

Bunlar;

6. Madde: Çalışma hakkı

1. Bu Sözleşmeye Taraf Devletler herkesin çalışma hakkını tanıır ve bu hakkı korumak için gerekli tedbirleri alır. Çalışma hakkı, herkesin kendi seçtiği ve girdiği bir işte çalışarak geçimini sağlama imkânına ulaşma hakkım da içerir.

7. Madde: Adil ve uygun işte çalışma şartları

Bu Sözleşmeye Taraf Devletler herkese adil ve elverişli şartlarda çalışma hakkı tanıır. Bu şartlar aşağıdaki hakları güvence altına alır:

a) Bütün çalışanlara sağlanan asgari bir gelir ile birlikte en azından:

i) Hiç bir ayrıma tabi tutulmaksızın özellikle kadınların erkeklerin çalışma şartlarından daha alt düzeyde olmayan şartlarda çalışmaları güvence altına alınarak, eşit işe eşit ve adil ücret;

ii) bu Sözleşmenin hükümlerine uygun olarak, kendisi ve ailesi için nezih bir yaşam;

b) Güvenli ve sağlıklı çalışma şartları;

c) Herkesin işinde daha yüksek mevkilere atanma sırasında, kıdem ve ehliyetten başka bir ölçüye tabi olmaksızın, eşit imkânlar;

d) Dinlenme, çalışma arası, çalışma saatlerinin makul ölçüde sınırlandırılması ile ücretli yıllık izin ve resmi tatillerde ücret verilmesi.

11. Madde: Yaşama standardı hakkı

1. Bu Sözleşmeye Taraf olan Devletler herkese, kendisi ve ailesi için yeterli bir yaşam standardına sahip olma sağlar. Bu standart, yeterli beslenmeyi, giyinmeyi, barınmayı ve yaşama koşullarının sürekli olarak geliştirilmesini de içerir. Taraf Devletler bu hakkın gerçekleştirilmesini sağlamak için, kendi serbest iradelerine dayalı uluslararası işbirliğinin esas olduğunu kabul ederek, uygun tedbirleri alırlar.

Devletin, hem ulusal mevzuatından kaynaklanan sosyal devlet olma sorumluluğuyla yoksulların, işsizlerin, yaşlıların, engellilerin yaşam standardını koruma yükümlülüğünü yerine getirmesi, hem de uluslararası sözleşmelerden doğan yükümlülüklerine uyması gerekmektedir. Özellikle dünya çapında yaşanan pandemi döneminde siyasal iktidar ekonomik ve sosyal alanlarda olağan dönemlerdeki gibi davranamaz. Böyle dönemlerde sosyal yardıma ihtiyacı olanlara öncelik tanınması ve halkın temel ihtiyaçlarının karşılanması devletin olmazsa olmaz görevleri arasındadır.

7. ÖNERİLER

- Pandemi bahanesiyle hak ve özgürlüklerin kısıtlanmasına son verilmeli. Alınacak önlemler yasalara ve Türkiye'nin imza attığı uluslararası sözleşmelere uygun olmalıdır.
- Pandeminin gerek sağlık boyutu gerekse ekonomik ve sosyal boyutu tam bir şeffaflık içinde yürütülmelidir.
- Pandeminin sağlık boyutu bilim insanlarının, TTB başta olmak üzere sağlık alanındaki örgütlerin görüş ve onayı alınarak yürütülmelidir. Ekonomik sosyal boyutu ise sendikalar ve diğer ilgili tarafların onayıyla yürütülmelidir.
- Covid-19 sağlık çalışanları için meslek hastalığı, diğer iş kollarında çalışanlar için de iş kazası olarak tanımlanmalıdır.
- Aşının herkes için erişilebilir, sürekli ve ücretsiz olması sağlanmalıdır.
- İşsiz kalan her bireye ve yoksulluk içindeki hanelere insanca yaşayabileceği bir ücret ödenmelidir.
- Klientalizm eksenli bir sosyal yardım anlayışı; sosyal dışlanma, etnik ve dini farklılıklar, muhtaçlık ve yoksulluk gibi unsurlardan beslendiğinden, bu anlayış terk edilmeli sosyal yardımlar yasal bir statüye bağlanmalı ve ihtiyaç sahiplerine düzenli bir gelir desteği sağlanmalıdır.
- İşsizlik sigortasının kapsamı ve yararlanma şartları yeniden düzenlenmelidir.
- İşten çıkarma yasağı ile ilgili yasal düzenlemeler istisnalar kaldırılarak yeniden düzenlenmelidir.
- Geniş tanımlı işsizliği dikkate alarak 8,3 milyon haneye aylık en az asgari ücret düzeyinde bir ücret(destek) verilmelidir. Bu konuda gerekirse Merkez Bankası para basıp doğrudan gelir desteği sağlamalıdır.
- 5510 Sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu'nun 18. Maddesine göre sigortalı kadın işçilere "**doğumdan önceki bir yıl içinde en az 90 gün sigorta primi bildirilmiş olması şartıyla...**" analık istirahati süresince geçici iş göremezlik ödeneği (analık ödeneği) verilmektedir. Pandemi nedeniyle 2020 Mart ayından itibaren devan etmekte olan kısa çalışma ve ücretsiz izin uygulamaları nedeniyle birçok kadın işçi fiilen çalışmamakta ve sigorta primleri yatırılamamaktadır. **Yasada yer alan 90 gün prim ödeme şartı kaldırılarak hamile kadınların analık ödeneğinden yararlanmaları sağlanmalıdır.**
- Ücretsiz izin uygulaması adı altında ödenen "nakdi ücret desteği" yerine, tüm işçilerin kısa çalışma ödeneğinden yararlanmışı sağlanmalı ve kısa

çalışma ödeneği için öngörülen kısıtlamalar kaldırılması ve en az asgari ücret düzeyinde ücret ödenmelidir.

- Kayıt dışı çalışanların sosyal güvenlik şemsiyesi altına alınması sağlanmalı, pandemi döneminde kayıt dışı çalışanlara da ekonomik destek sağlanmalı ve sağlık hizmetlerine ücretsiz erişimi için yasal düzenleme yapılmalıdır.
- Küçük esnafın borçları ertelenmeli, vergileri düşürülmeli ve ihtiyaç sahibi esnafa destek sağlanmalıdır.
- Emekli aylıkları insanca yaşayabileceği bir düzeye yükseltilmeli ve en düşük emekli aylığı asgari ücret düzeyinde olmalıdır.
- Ekonomik zorluklar nedeniyle aile içi şiddetin önlenmesi ve intiharların engellenmesi için ekonomik, sosyal ve psikolojik destekler sağlanmalıdır.
- Engelli ve yaşlı bireylerin bakımı için ekonomik, sosyal ve sosyal destek sağlanmalıdır.
- 5-6 milyonu bulan sığınmacı, göçmen ve geçici koruma altında olan yabancıların temel gereksinimlerini karşılayacak önlemler alınmalıdır.
- 2021 yılı bütçesi yapılırken Covid-19'dan etkilenen kesimlere yönelik destek sağlanacak şekilde yapılmalıdır.
- Asgari ücret belirlenirken açlık sınırı yerine yoksulluk sınırı dikkate alınmalı, asgari ücretten vergi alınması uygulamasına son verilmelidir.
- Büyük şirketlerden ve servet üzerinde vergilendirmeye gidilmelidir
- Gıda ve hijyen malzemeleri başta olmak üzere, temel ihtiyaç mallarından alınan KDV oranları sıfırlanmalıdır.
- Bütün bu giderlerin finansmanı nasıl karşılanacaktır: Hükümetin kimden yana politika izleyeceği, bütçenin kim için kullanılacağı bu soruya cevap verebilir. Son 15-20 yıla baktığımızda maalesef bütçenin sermayeye aktarıldığı ve hükümete yakın şirketlerin ilk 500 şirket arasına girdiği görülmektedir. Bu da halka yönelik sadece klientalist bakış açısıyla "seçim yardımları" dışında ciddi bir destek programının olmadığı görülmektedir. Raporda da anlaşıldığı gibi işsizlik fonunda biriken meblağın büyük bir kısmı işverenlere destek olarak verilmiştir. Buna önerimiz **birincisi** İşsizlik Sigortası Fonu'ndan işverenlerin yararlanması uygulamasına son verilerek fonun sadece işçiler için kullanılması sağlanmalıdır. **İkinci** olarak servet üzerinde vergilendirmeye gidilmeli, ekonomik olarak güçlü olanlardan toplumun alt gelir gruplarının yararına ekonomik düzenlemeler yapılmalıdır. **Üçüncü**

olarak, şirketlere vatandaşın geçmediği yollar, köprüler, kullanmadığı havlimanları için verilen garantiler iptal edilmeli, verilen fazla ödemeler geri alınmalı ve yoksullar için kullanılmalıdır.

- **BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi'nin 06 Nisan 2020 Tarihli Bildirisi'nde** belirtilen "Pandemi, özellikle en kırılgan grupların sağlık hakkı olmak üzere ekonomik, sosyal ve kültürel haklardan faydalanma bakımından derin olumsuz etkilere neden olmuştur. (...) devletler bu etkileri önlemek ya da en azından hafifletmek için önlemler almakla yükümlüdür. Bununla birlikte, devletler insan hakları çerçevesi içinde hareket etmezlerse, alınan tedbirlerin ekonomik, sosyal ve kültürel hakları ihlal edebileceği ve en fazla ötekileştirilmiş grupların çektiği acıları artırabileceğine ilişkin açık bir risk söz konusudur. Pandemi ile mücadelede gerekli önlemleri alırken kimse geride bırakılmamalıdır" önerileri dikkate alınmalıdır.